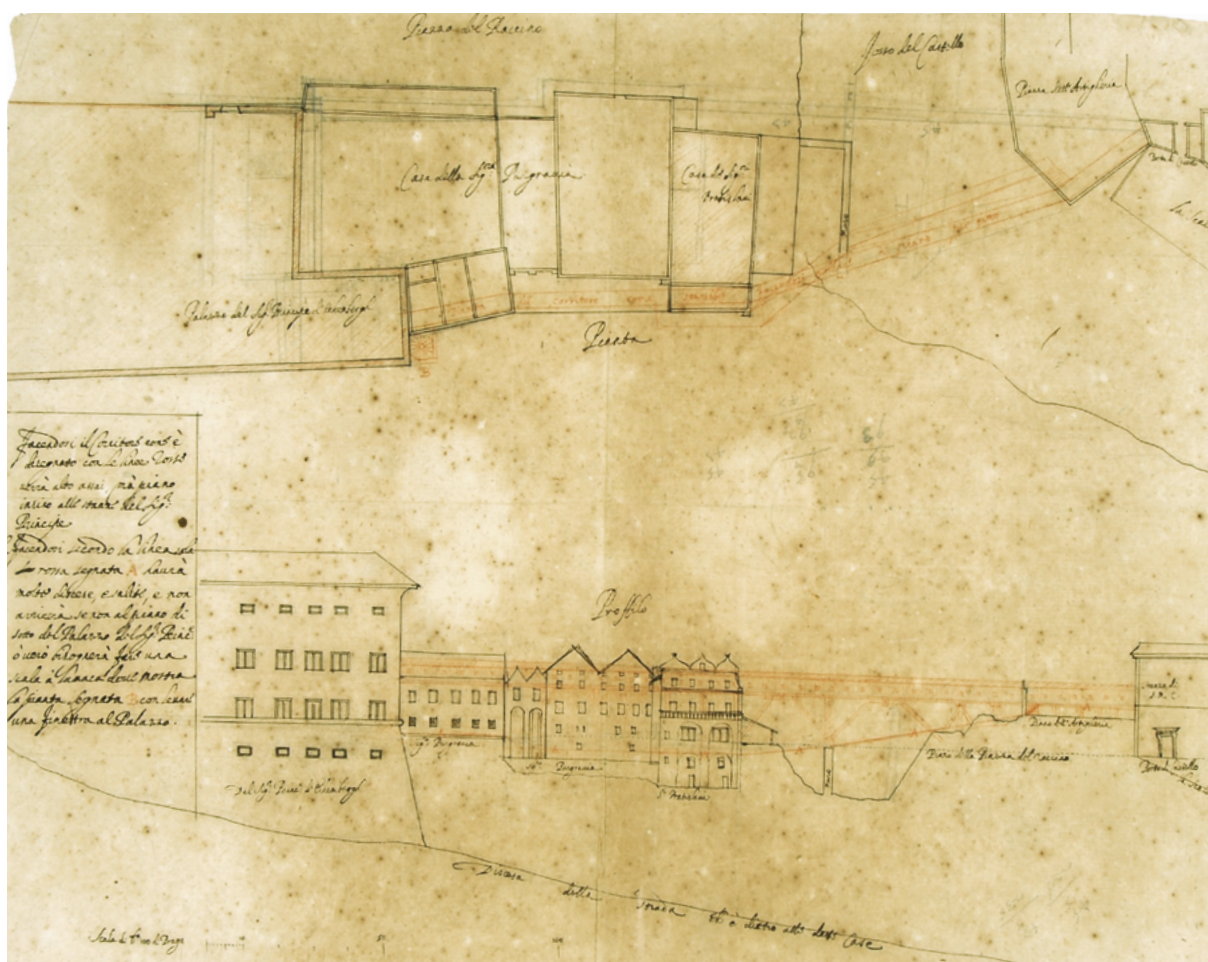

Obr. 37: Pražský hrad, plán od neznámého autora, druhá polovina 16. – počátek 17. století. Polo Museale Regionale della Toscana - Gab. Fotografico Capo XXIX – Cap. 2584, art. 3.

Fig. 37: Prague Castle, anonymous, second half of 16th century to beginning of 17th century. Polo Museale Regionale della Toscana - Gab. Fotografico Capo XXIX – Cap. 2584, art. 3.

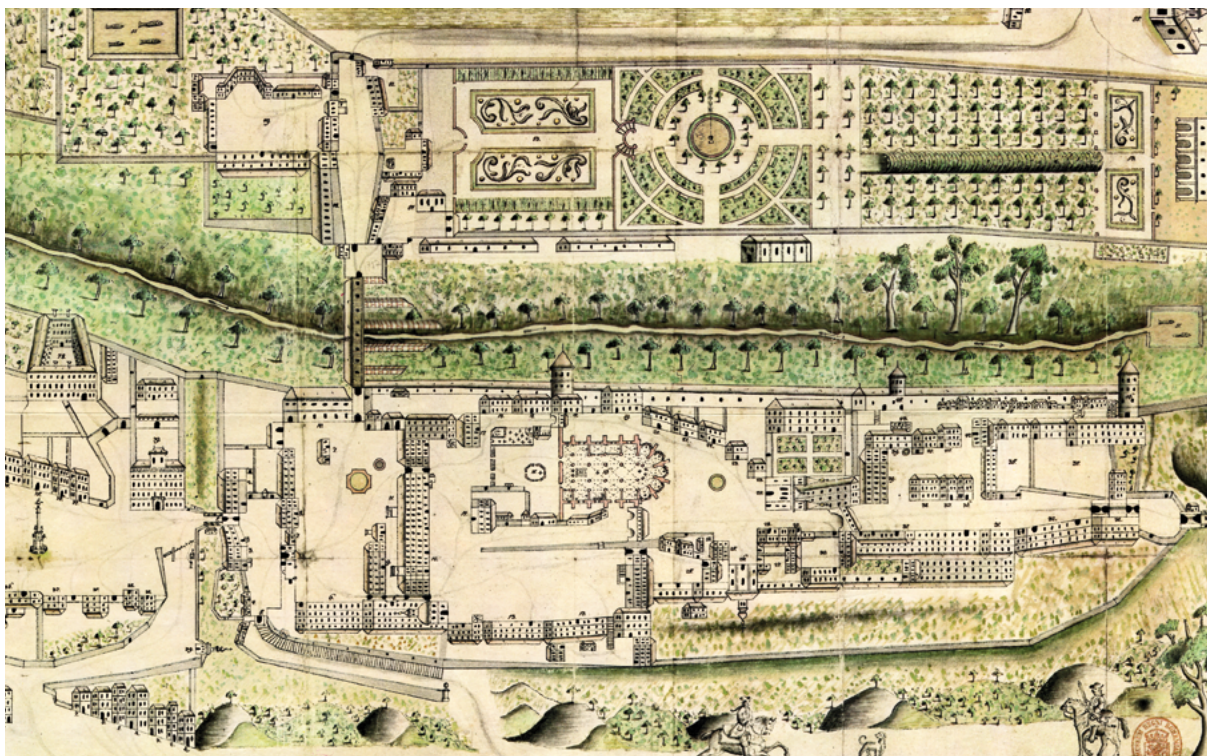
Obr. 38: Praha, Hradčany, Eggenberský palác (dnes Schwarzenberský palác). Návrh chodby vedoucí do Pražského hradu. Giovanni Pieroni, patrně 20. léta 17. století. La Biblioteca Universitaria di Bologna, MS. 935C carta 34. Foto: Gianni Roncaglia.

Fig. 38: Prague, Hradčany, Eggenberg Palace (today Schwarzenberg Palace). Drawing of passage leading to Prague Castle. Giovanni Pieroni, probably 1620s. La Biblioteca. Biblioteca Universitaria di Bologna, MS. 935C carta 34. Photo: Gianni Roncaglia.

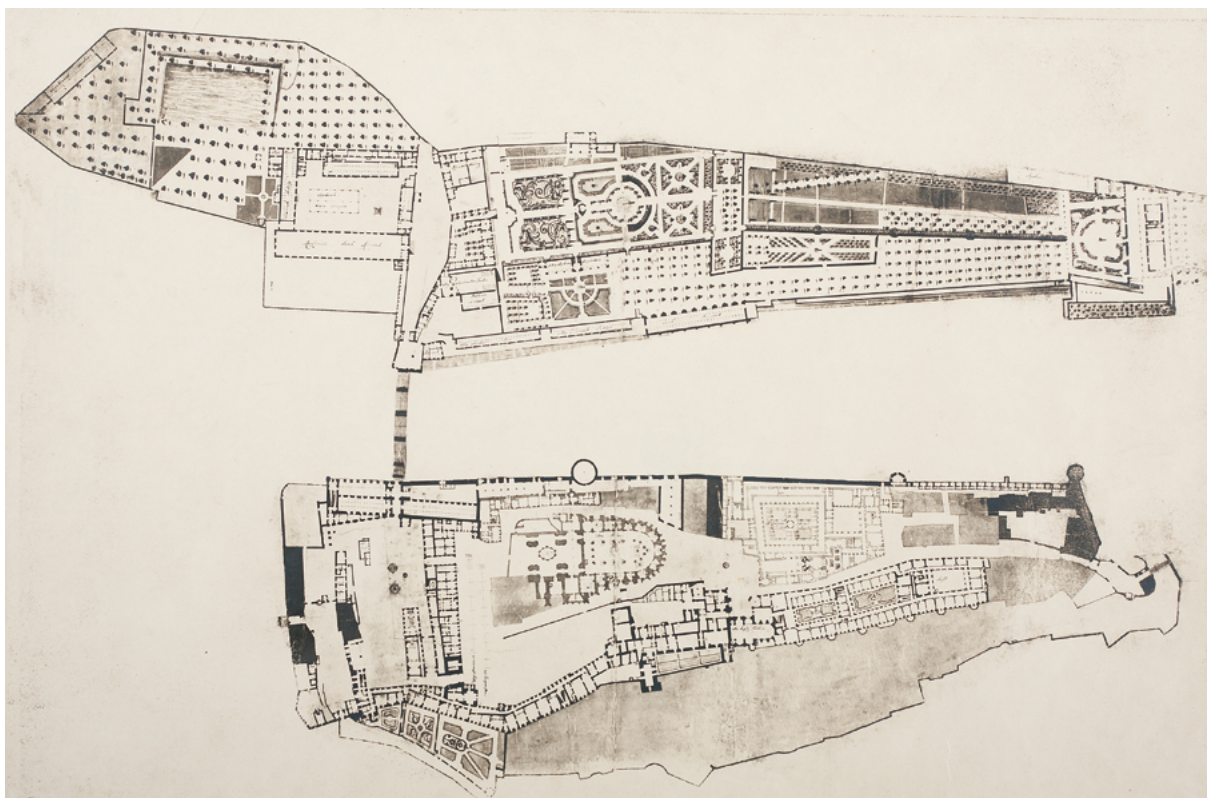
Obr. 39, 40: Praha, Codex Borri, 1638, rozměry 760 x 523 mm. Fotokopie z počátku 20. století. Národní památkový ústav, sbírka plánů PPOP-996-5-270. Originál uložen v Rakouské národní knihovně (Autographen und Handschriften-datenbank der Österreichischen Nationalbibliothek /Austrian National Library, sing. 10947).

Fig. 39, 40: Prague, Codex Borri, 1638. size 760 by 523 mm. Photocopy of the early 20th century. National Heritage Institute, collection of plans PPOP-996-5-270. (Original is saved in the Austrian National Library, Cod. 10947).

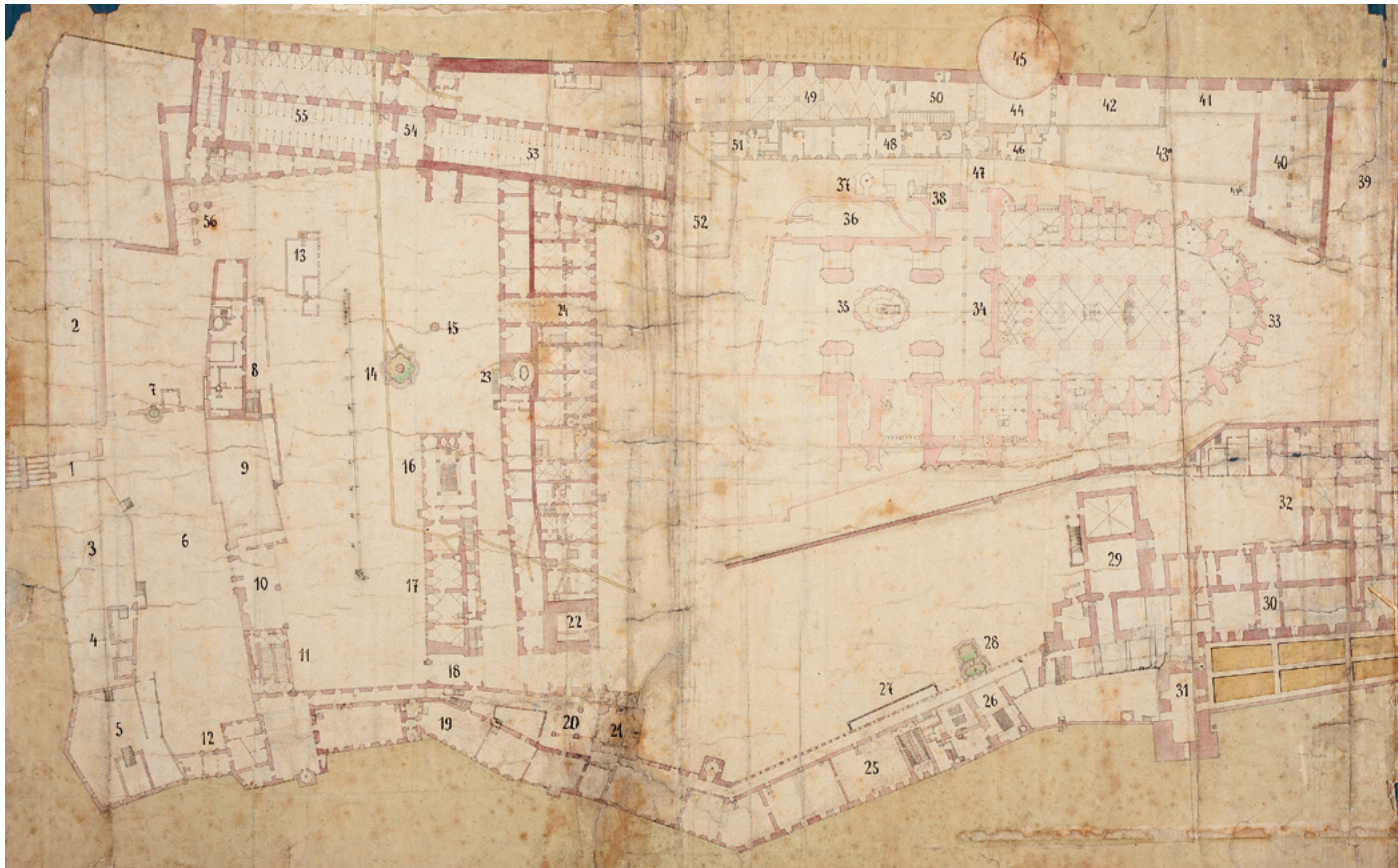
Obr. 41: Plán Pražského hradu a Hradčan, 1748–1754, výřez (podle *Vilímková 1985a*).

Fig. 41: Plan of Prague Castle and Hradčany, 1748–1754, excerpt (by *Vilímková 1985a*).

Obr. 42: Pražský hrad, celkový půdorysný plán, kolem roku 1750, rozměry 360 x 555 mm. Archiv Pražského hradu, Stará plánová sbírka, sign. 157/3. Foto: O. Přebyl.

Fig. 42: Prague Castle, ground plan, around 1755, size 360 by 555 mm. The Archive of the Prague Castle, Old plans collection, sign. 157/3. Photo: O. Přebyl.

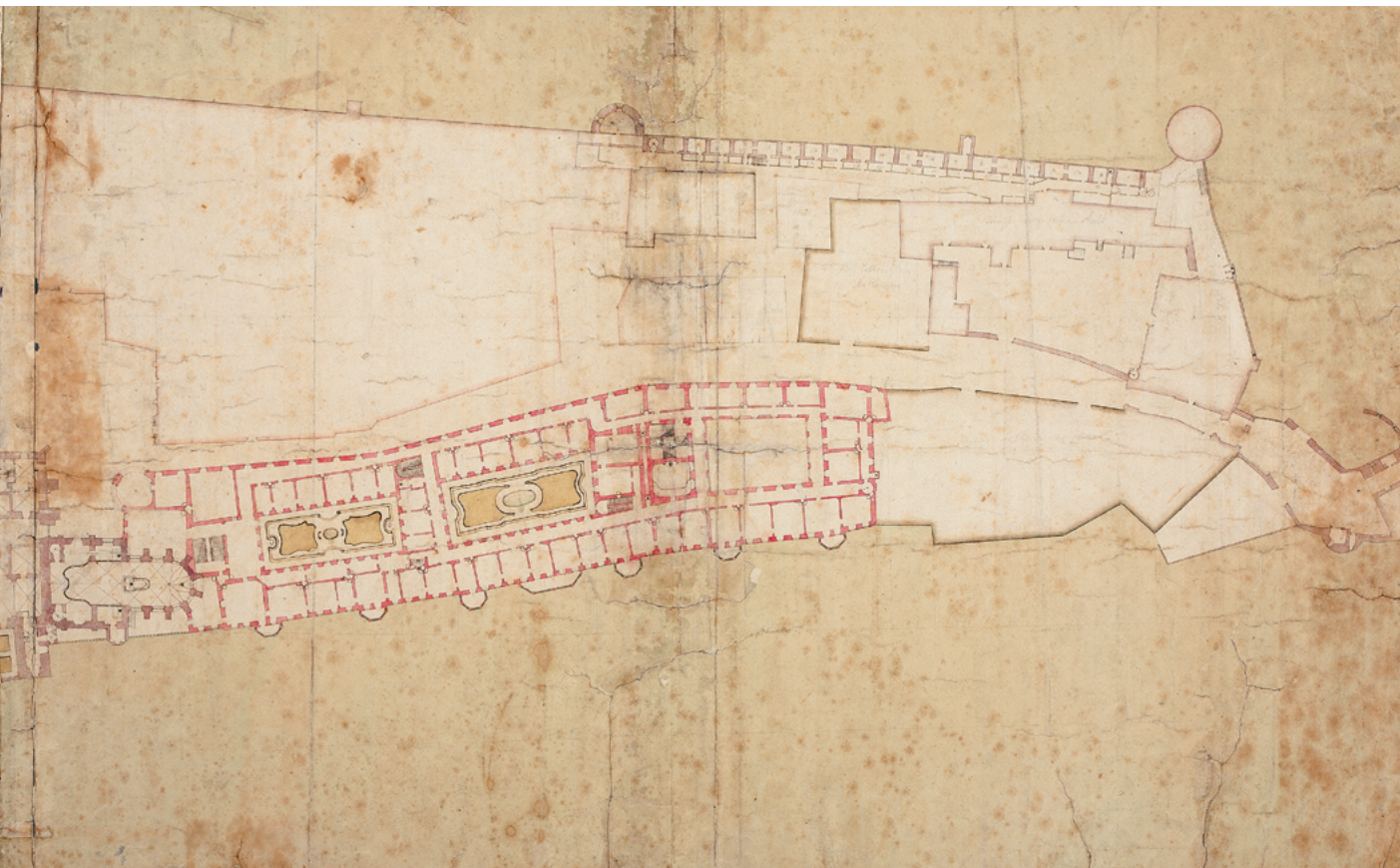

1.2. PERIOD ILLUSTRATIONS AND HISTORIC PLANS OF PRAGUE CASTLE

Period illustrations and plans proved to be an irreplaceable source while collecting information on the building history of Prague Castle. It is necessary to take a critical approach towards the testimonial value of these sources, since time had certainly passed between the depicted situation and the creation of the work itself (Polišenský 1983, 377). Making up a large group of sources is panoramic views of Prague Castle, most often from the south or southeast side.

Published in 1493, the earliest known illustration of Prague Castle is a woodcut print tinted with water colours by Michael Wolgemut and Wilhelm Pleydenwurff from Hartmann Schedel's book *Liber cronicarum* (fig. 6, 8). As the woodcut does not reflect changes to the Castle from the reign of Vladislaus II Jagiellon, it can be assumed that it depicts Prague Castle under Charles IV (Hlavsa 1971, 147; Kropáček 1996, 34). The central motif of the veduta is the window of the unfinished transept of St Vitus Cathedral. Two square towers guarding the eastern (Black Tower) and western entrance (White Tower) to the Castle are also dominant features of the veduta.

An illustration belonging to the collection entitled *Pictures from the Travels of Count Palatine Ottheinrich of Neuburg on the Danube, through Prague to Krakow and back through Wrocław, Berlin, Wittenberg and Leipzig to Neuburg* in 1536 and 1537 (Würzburg, Universitätsbibliothek, Delin. VI, 10, 41; fig. 7, 9) is of problematic importance for capturing the overall silhouette of Prague Castle. Possibly created by Mathias Gerung (1500–1570; Marsch 2003, XV), the veduta was painted on the basis of a sketch from 11 December 1536. The basic plan from the concept of the Prague Basin has been preserved. The illustration has the nature of a quick sketch executed in a single day (Pešek 2004, 16). The dominant feature of the drawing is the royal palace with five tall tented roofs. The arrangement of the roofs along the axis of the building is consistent with written reports on the appearance of the tin roof, which was destroyed by fire on 2 June 1541. It is apparent that the tented roofs of the royal palace made such an impression on the artist that he apparently

Obr. 43: Pražský hrad, plán s vyznačenými trasami vodovodu, kolem roku 1760, rozměry 615 x 1 815 mm. Archiv Pražského hradu, Stará plánová sbírka, sign. 157 A/1. Foto: O. Příbyl.

Fig. 43: Plan of Prague Castle with highlighted water conduit, around 1760, size 615 by 1,815 mm. Archive of Prague Castle, Collection of old plans, sign. 157 A/1. Photo: O. Příbyl.

ignored reality and placed a similar type of roof, including colours, on other towers and churches in the town. The credibility of the depiction of different parts of town and individual structures varies, making it difficult to abandon the hypothetical level of individual identifications (Ježek 1997, 32). As a result, the veduta's usefulness in elaborating the image of the Prague towns in the Late Middle Ages is significantly limited.

Perhaps even more questions on the credibility of the depiction of Prague Castle are raised by two woodcuts accompanying a twelve-page report in quarto format, entitled *Neue zeytung vonn dem erschrockenlichen fest, so newlich in kleiner Statt Prag geschehen ist*, published by H. Steyner in Augsburg in 1541 and describing the fire in Prague earlier that same year. The work is a German translation of the text by Václav Hájek of Libočany entitled 'On the Unfortunate Fire that Struck Prague's Lesser Quarter, the Castle of St Wenceslaus and Hradčany in 1541' (Večěřová 1996, 37). One copy of this book is held at the British Library in London (Kozák – Chotěbor 2001, 146). The cover page is a smaller and simplified copy of a flyer from Schedel's *Nuremberg Chronicle* (fig. 11). The back page features an original composition depicting the palace complex in flames (Večěřová 1996, obr. 4), apparently an illustration of Prague Castle from the side of Stag Moat and the Powder Bridge. The Castle walls and buildings are ablaze and the sky is filled with smoke. People are running about, and riders crossing the bridge are being met by a crowd. Jan Kozák and Petr Chotěbor (2007) provided a critical evaluation of the veduta. Nevertheless, the identification of the woodcut as Prague Castle is not entirely clear.

Another veduta of Prague and Prague Castle, from 1562, a woodcut entitled the 'Vratislav Prospect'—*Praga Bohemiae metropolis accuratissime expressa* by Jan Kozel and Michael Peterle (fig. 12, 13), ranks among the most used and best-known. The most striking change is the Renaissance dome by builder Bonifác Wohlmut on the St Vitus bell tower. The Rosenberg Palace built in 1545–1556, and featuring four slender onion-domed towers, stands in the eastern part of the Castle grounds (fig. 12). Neighbouring Pernstein

Palace (later Lobkowitz Palace) from 1555–1562 is the easternmost building at the Castle. The New Castle Staircase from around 1540 marked an important change in movement about the Castle grounds (*Bečková 2000*, 29). The repeated use of vedute to depict older situations is demonstrated by the *Vratislav Prospect*, which was employed by an anonymous artist to illustrate Prague Castle following the fire on 2 June 1541 (*Vančura 1976*, 89).

Dating to 1582 is an anonymous copperplate print of a flyer from the Dobřenský Kodex III, *Friends of the Beloved Lord* (*fig. 14, 15*), the lower part of which contains text commenting on the catastrophe and an appeal for a moral and orderly life. The flyer depicts the disaster from 27 February 1581, when the carelessness of a ferryman caused a boat to capsize, drowning 150 passengers. A copperplate tinted with water colours by Joris Hoefnagel (drawn) and Abraham Hogenberg (etched) from the book *Civitas Orbis Terrarum* and dated to 1598 (*fig. 16*) is a smaller copy of the *Vratislav Prospect*. An important new building is Rudolf's Palace in close proximity to the White Tower, where an astronomical clock was installed in 1573 (?). A dominant position in this veduta is held at the Rosenberg Palace with onion-dome towers and the unchanged garden on the south slope, with free-roaming deer (*Bečková 2000*, 30). A second part of the veduta is a view of Prague Castle from Letná (*fig. 16*).

One small piece of evidence of the appearance of the northern part of Prague Castle is the pen and ink drawing by Dutch master Roelandt Savery from 1603–1604. The pen and ink drawing entitled *Mountainous River Landscape with Hradčany and the Cathedral of St Vitus* combined a realistic depiction set in a fantastic landscape (*fig. 17, 18*). On the drawing it is possible to recognise the round defensive Powder Tower (Mihulka), behind which is a double house (perhaps today's Vikářská No. 37/IV). The dominant feature of this drawing is unfinished St Vitus Cathedral as seen from the north. The prospect's legend identifies 122 structures. A woodcut by Joannes Willenberger from the book by Bartoloměj Paprocký of Hlaholy and Paprocká Vůle is dated to 1601/02 (*fig. 19, 21*). Another widely known work is the veduta from 1606, entitled *Sadeler's Prospect* by Filip van der Bosch and published by Jiljí Sadeler in 1618 (*fig. 20, 23*).

Development below the South Wing of the palace is captured in several illustrations from the beginning of the seventeenth century (*fig. 4, 22*). These depict medieval structures with wooden annexes built up against the Castle walls. The nature of this part of Prague Castle did not change even after the fire of 1541. An anonymous copperplate from 1627 shows the defenestration of Bohemian Lord Regents Slavata and Martinec and their secretary Fabricius at Prague Castle on 23 May 1618 (*fig. 26, 27*). The panorama is based on Hoefnagel's original (*fig. 16*). The New Castle Staircase leading to Matthias Gate draws the attention of viewers. The small houses have disappeared from the space below the South Palace. An overall view of Prague Castle riverbank was captured in 1635 by Václav Hollar (*fig. 28, 29*).

When Folpertus van Ouden Allen (*fig. 30, 31*) captured the silhouette of Prague Castle from the south forty years later (1675), it was clear that several minor changes had occurred. The so-called Matthias Observation Arbour was built by the New Castle Staircase in 1617. The most striking modification occurred in the west Castle foregrounds in 1620, when the moat dividing the Castle from the Hradčany quarter of Prague was gradually filled in. The 1640s saw the realisation of Giuseppe Mattei's plan for the 'New Road' connecting today's Nerudova St with Prague Castle (*Fučíková 1997*, 66).

A later illustration to be used is a drawing by Josef Daniel Huber from 1769 (*fig. 35*), capturing the grounds of Prague Castle following the major change resulting from the construction of the 'New Palace' (designed by architect Nicola Pacassi) under the reign of Maria Theresa (1755–1775). The project did not involve the levelling of existing buildings but rather their reconstruction, new construction and their unification under a common facade. Another prominent change was the reconstruction of the Renaissance Rosenberg Palace into the Theresian Institute of Noblewomen; the building was furnished with onion-dome spires and was connected to the Old Royal Palace by a secret corridor.

Compared to vedute, far less planning documentation of Prague Castle has been preserved. Dating to around 1569, the oldest is the 'Wohlmüt Plan' (*fig. 36*), which captures the ground plan of the Convent of St George and the immediate vicinity. A plan in 1:1,750 scale by an unknown author, held in the collections of the Uffizi Gallery in Florence and dating to the second half of the sixteenth century or beginning of the seventeenth century, provides a good impression of the layout of buildings (*fig. 37*). The non-uniform method of rendering the individual buildings raises the possibility that the plan was copied from various earlier drawings (*Brykowska 1996*, 110). While it is impossible to establish whether all of the parcel borders are correctly drawn, the plan nevertheless corresponds to written reports stating that there were still a significant number of smaller dwellings at Prague Castle at the beginning of the seventeenth century. The western boundary of the Castle grounds is weakly drawn, as is the Powder Bridge. The inner Castle walls and barbican are drawn on the east. The system of gates on the west – the Matthias Gate from 1614 and the northern approach across the Powder Bridge – is only faintly suggested (*Brykowska 1996*, 109).

Builder Giovanni Pieroni's plan from the 1620s depicts the situation at the west end of Prague Castle and adjacent Hradčany (*fig. 38*). In reality it is an unrealised project for a corridor connecting Eggenberg (today Schwarzenberg) Palace with the Castle. Standing buildings and the terrain are drawn in blue, the designed structure in red. A very valuable feature is a cross-section of the deep ditch labelled as the 'Hradčany Ravine' (*Blažková et al. 2015, 32, 33*) dividing the Castle and Hradčany. Drawn by General-Engineer Marquis Alessandro Borri in connection with his plans for the Castle walls from 1638, the Codex Borri (*fig. 39, 40*) provides an overall view of the Castle promontory. However, given the purpose for which it was created, the testimonial value of the drawing is problematic as it only captures the development in whole blocks. A general view of the development in Hradčany around the mid-eighteenth century is provided by a plan by an anonymous author (*fig. 41*) capturing the scope of the St Vitus parish, i.e. the built-up and open areas under the administration of the Metropolitan Chapter of St Vitus. The rendering of individual structures is simplified and the plan is apparently the work of an amateur. One of the oldest overall ground plans of Prague Castle (*fig. 42*), including the Stag Moat, the Royal Garden and cloister garth, dates to 1758–1759, i.e. just before Pacassi's reconstruction. The plan lists the names of individual buildings. This plan was repeatedly used to illustrate earlier situations (e.g. *Fiala 1925; Vančura 1976*). The degree of detail of individual buildings varies considerably. The plan was evidently utilised for compiling documentation on the course of the sewerage line (*fig. 43*) in 1760 (*Muchka 2003b, 312*).

1.3. ARCHEOLOGICKÉ PRAMENY PRO POZNÁNÍ RANÉHO NOVOVĚKU NA PRAŽSKÉM HRADĚ

Nejstarší archeologická dokumentace z Pražského hradu pochází ze 70. let 19. století. Zahájení archeologického průzkumu je možné dát do souvislosti se stavebními pracemi v poslední čtvrtině 19. století. Konkrétně to byla dostavba katedrály sv. Víta (1873 – přípravné práce, dostavba 1876–1929) a rekonstrukce baziliky sv. Jiří v letech 1897–1908. Při této příležitosti byla pořízena především plánová dokumentace odhaleným historickým zdív. V souvislosti se stavebními úpravami Pražského hradu na sídlo prezidenta republiky byl pod hlavičkou Státního archeologického ústavu dne 2. června 1925 zahájen na Pražském hradě systematický archeologický výzkum (*obr. 44*), který od té doby nepřetržitě pokračuje i v současnosti. Po celou dobu archeologické péče byla všem historickým obdobím věnována stejná pozornost. Při většině stavebních aktivit tak byla pořizována terénní dokumentace odkrytých nálezových situací, mj. z raného novověku i doby mladší. Nálezy hmotné kultury se po laboratorním zpracování a evidenci ukládaly v depozitářích.³⁵ Jedny z nejrozsáhlejších plošných odkryvů v areálu Pražského hradu vůbec se uskutečnily na samém počátku archeologického výzkumu, a to ve druhé polovině 20. a na počátku 30. let minulého století. Konkrétně šlo o stavební úpravy na III. nádvoří, kdy byla podle projektu architekta Josipa Plečnika výškově sjednocena plocha nádvoří.

Rozsáhlé plošné archeologické odkryvy v areálu Pražského hradu však nekorespondují s počtem odborných vyhodnocení raně novověkých nálezových situací. Doposud byly publikovány pouze jednotlivosti, které se buď vážou přímo k místu objevu, nebo jde o specifický předmět/předměty hmotné kultury. Rozmístění a míra vyhodnocení jednotlivých raně novověkých nálezových souborů neodpovídá rozsahu archeologicky prozkoumaného areálu Pražského hradu. V současnosti ještě nejsou vyneseny archeologicky prozkoumané plochy Hradu, přesto se však pokusím předložit alespoň orientační přehled archeologicky zjištěných raně novověkých nálezových situací včetně existujících publikačních odkazů.

Přestože archeologický výzkum Pražského hradu trvá více než jedno století, problematičtější je již samo vymezení západní hranice Hradu. Donedávna převládal názor, že Hrad a Hradčany od sebe až přibližně do poloviny 17. století odděloval přírodní útvar, tzv. Hradčanská brázda.³⁶ Postupující poznání se však stále častěji přiklání k variantě, že příkop oddělující Hrad a Hradčany je dílem člověka, patrně v období vrcholného středověku. Byl zasypan teprve v souvislosti s celkovou změnou vnímání hradního areálu, kdy byl hlavní vstup přesunut do západní části Hradu a středověké opevňovací prvky pozbyly opodstatnění. Archeologicky se tato terénní anomálie zkoumala pouze dvakrát, a to v severní části náměstí u Arcibiskupského paláce v roce 1993 (*Herichová 1998, 256; Boháčová – Herichová 2008, obr. 24*)³⁷ a v jižní části v prostoru nad Kajetánkou v roce 2011 (*Blažková 2011b, obr. 16*).

Nejméně archeologicky prozkoumaným prostorem Hradu je I. nádvoří. Na severní straně sousedícím IV. nádvoří se archeologické výzkumy uskutečnily (*Vochozková 1995*), ale raně novověké nálezové situace nebyly vyhodnoceny. Z hlediska raného novověku není o mnoho lepší situace ani na II. nádvoří. Archeologicky byl prozkoumán raně středověký kostel Panny Marie a okolí (*Frolík 2015; Maříková-Kubková – Herichová 2015*) a kaple Svatého kříže (*Frolíková 2011; Frolíková-Kalischová – Matiašek 2011; 2012*), ale jinak byly výsledky z výzkumu raného novověku zatím publikovány pouze předběžně. V jihozápadním rohu II. nádvoří pak archeologický výzkum v 50. letech odkryl pozůstatky zatím blíže nedatované kamenné zástavby. Na počátku 90. let minulého století bylo 10 m od tehdejší Obrazárny Pražského hradu odkryto zděné nároží stavby, která zanikla v souvislosti s výstavbou Španělského sálu v závěru 16. století. Ze zásypu pocházejí keramické nálezy datované do 16. století (*Frolík 1993a, 192*). Rozsáhlé rekonstrukce a stavební úpravy se v 80. letech a na počátku let devadesátých uskutečnily ve Víceúčelovém sálu (*Tomková 1989; Boháčová 1996*), na Slévárenském dvoře (*Žegklitz – Boháčová – Frolík 1988*) a v Lakovně (*Frolík 1988c*). Z těchto výzkumů však byla doposud věnována pozornost především raně středověkým nálezovým situacím, ale stručně publikované zprávy se zmiňují i o nálezech raně novověkých stavebních konstrukcí (*Boháčová 1988b, 179*), konkrétně o pozůstatcích slévárny či požárové vrstvy datované k požáru 1541 (*Tomková 1988, 179*).

Písemné prameny (*Pasport SÚPRMO 1970*) a historická plánová dokumentace (*obr. 37*) zachycují poměrně členitou obytnou pozdně středověkou až raně novověkou zástavbu při východní straně románské hradby v místech dnešního Středního křídla. Bohužel, značné terénní úpravy zde v minulosti téměř všechny doklady obytných budov odstranily (*obr. 45*). Při rozsáhlém záchranném archeologickém výzkumu ve druhé polovině 20. a na počátku 30. let minulého století zde byly odkryty dvě odpadní jímky (1680 a jímka R) a torzo blíže nedatované kamenné zdi (stavba O). Jímky byly zpracovány nejprve v disertační

³⁵ Viz kap. 4.4. Změny restaurátorských technik v čase.

³⁶ Nejnověji shrnutí problematiky a vývoje názorů (*Blažková et al. 2015, 32, 33*).

³⁷ Odkazy na vícenásobné citace k jednomu archeologickému areálu jsou řazeny chronologicky, nikoli abecedně.

Obr. 44: Pražský hrad. III. nádvoří. Zahájení archeologických prací, 4. 6. 1925. Archiv Archeologického ústavu AV ČR, Praha, v. v. i., č. neg. 102 104.

Fig. 44: Prague Castle. The third courtyard. Initiations of archaeological investigations, 4th May 1925. Archive of the Institute of Archaeology of the CAS, Prague, v. v. i., negative No. 102 104.

Obr. 45: Pražský hrad. III. nádvoří. Záchraný archeologický výzkum v roce 1929, prostor mezi Starým probošstvím čp. 48 a Středním křídlem, pozůstatky vrcholně středověké a raně novověké zástavby. Archiv Archeologického ústavu AV ČR, Praha, v. v. i.

Fig. 45: Prague Castle. The third courtyard. Rescue archaeological research in 1929, the space between The Old Provost's House No. 48 and Central Wing, the remains of medieval and early modern buildings. Archive of the Institute of Archaeology of the CAS, Prague, v. v. i.

práci (Blažková 2011a) a dále publikovány v několika dílčích studiích (Blažková – Frolík – Žegklitzová 2010; tíž 2012; Blažková 2015a). Nálezové soubory byly jako celek publikovány v katalogu renesančních jámek z Pražského hradu (Blažková – Vepřeková 2015, 385–492). Další dvě raně novověké odpadní jámky byly objeveny ve Vikářské ulici. Konkrétně odpadní jámka S, která byla dokumentována v západní části ulice na počátku 30. let minulého století a ze sklepa domu čp. 37/IV. Stejně jako předchozí odpadní jámky i tyto byly nejprve zpracovány v disertační práci (Blažková 2011a) a následně publikovány (Blažková – Frolík – Žegklitzová 2012; Blažková 2015a), včetně prezentace ve výše zmíněném katalogu (Blažková – Vepřeková 2015, 227–384). Archeologické výzkumy se v různých částech Vikářské ulice konaly opakovaně a téměř od samého počátku archeologického výzkumu Pražského hradu. Publikovány však byly pouze stručné zprávy z výzkumů.³⁸ Zhodnocení stavebního vývoje Vikářské ulice od raného středověku až do raného novověku bylo předloženo v pilotním díle Archeologického atlasu Pražského hradu (Maříková-Kubková – Herichová 2009, 79–82). Z jižní strany tvoří v současnosti hranici Vikářské ulice katedrála sv. Víta. Přípravy dostavby a následně práce byly přirozeným impulzem pro zahájení archeologického výzkumu Pražského hradu. Odhalované pozůstatky románské baziliky sv. Víta, Vojtěcha, Václava a Panny Marie vedly architektky dostavby k pořizování jejich dokumentace (souhrnně Maříková-Kubková – Herichová 2009, 19–35).

38 Přehled všech realizovaných výzkumů ve Vikářské ulici včetně odkazů na prameny a publikační výstupy Maříková-Kubková – Herichová 2009, 36–58.

Obr. 46: Pražský hrad. Staré probošství čp. 48. Záchranný archeologický výzkum v roce 1984, sonda I – schody do zahloubené místnosti z přestavby z roku 1486. Dřevěné stupně ohořelé při požáru 1541. Archiv Archeologického ústavu AV ČR, Praha, v. v. i., č. neg. 74 033. Foto: J. Žegklitz.

Fig. 46: Prague Castle. The Old Provost's House No. 48. Rescue archaeological research in 1984, trench I – stairs into sunken feature from reconstruction in 1486. Wooden steps burnt during fire of 1541. Archive of the Institute of Archaeology of the CAS, Prague, v. v. i., negative No. 74 033. Photo: J. Žegklitz.

Obr. 47: Pražský hrad. Vladislavský sál. Záchranný archeologický výzkum v letech 2008–2009, základ krbového tělesa z poslední čtvrtiny 15. století. Archiv Archeologického ústavu AV ČR, Praha, v. v. i.

Fig. 47: Prague Castle. The Vladislav hall. Rescue archaeological research in 2008–2009, fireplace foundation dated to last quarter of 15th century. Archive of the Institute of Archaeology of the CAS, Prague, v. v. i.

Obr. 48: Pražský hrad. Jiřské náměstí. Záchranný archeologický výzkum v roce 1984, sektor 3 – dřevěný vodovod. Archiv Archeologického ústavu AV ČR, Praha, v. v. i., č. neg. 66 514. Foto: J. Žegklitz.

Fig. 48: Prague Castle. St George's Square. Rescue archaeological excavation in 1984, sector 3 – wooden water supply. Archive of the Institute of Archaeology of the CAS, Prague, v. v. i., negative No. 66514. Photo: J. Žegklitz.

Obr. 49: Pražský hrad. Ústav šlechticů, čp. 2. Záchranný archeologický výzkum v roce 1999. Archiv Archeologického ústavu AV ČR, Praha, v. v. i. Foto: J. Frolík.

Fig. 49: Institute of Noblewomen, No. 2. Rescue archaeological excavation in 1999. Archive of the Institute of Archaeology of the CAS, Prague, v. v. i. Photo: J. Frolík.

Obr. 50: Pražský hrad. Bazilika sv. Jiří. Celkový pohled na hrobku Boleslava II., knížecí hrobky a hrobky abatyší ze 17.–18. století, 14. 5. 1959. Archiv Archeologického ústavu AV ČR, Praha, v. v. i., č. neg. 65 409.

Fig. 50: St George's Basilica. General view of tomb of Boleslav II, graves of dukes and abbesses from 17th–18th centuries, 14 May 1959. Archive of the Institute of Archaeology of the CAS, Prague, v.v.i., negative No. 65 409.

Bezprostřední okolí katedrály se dotkly i archeologické práce souvisící s úpravou III. nádvoří ve 20. letech 20. století. Bylo při nich zdokumentováno v jižním sousedství katedrály celkem pět odpadních jímek z pozdně středověkého až barokního období. Stejně jako výše zmíněné jímky západně od katedrály (1680, R) a ve Vikářské ulici byly i jímky A, B a C nejprve zpracovány v disertační práci (*Blažková 2011a*), následně publikovány v dílčích studiích (*Blažková-Dubská 2009*; *Blažková – Frolík – Žegklitzová 2012*; *Blažková 2015a*; *Blažková – Matišek 2016*) a konečně souhrnně zveřejněny v katalogu (*Blažková – Vepřeková 2015*, 75–226, 493–596).

Nezpracované zatím zůstávají jak nálezové situace, tak nálezové soubory z období vrcholného středověku až novověku odkryté ve 20. a 30. letech minulého století na III. nádvoří. Pod betonovou deskou, která tvoří současnou úroveň nádvoří, jsou dodnes přístupná torza vrcholně středověké a raně novověké zástavby obytného charakteru. Na své vyhodnocení také čekají situace z nejstarší stojící stavby na Pražském hradě, ze Starého probošství, která se nachází v západním sousedství katedrály sv. Víta. Poprvé se zde záchranný archeologický výzkum dělal ve druhé polovině 20. let minulého století (*Fiala 1925*, 429–432). Další práce následovaly v 80. letech 20. století, kdy byly kromě raně středověké vývojové fáze domu odkryty i nálezové situace z vrcholného a pozdního středověku a z raného novověku (*obr. 46*). Mladší nálezy byly zatím publikovány pouze v informativní podobě (*Boháčová et al. 1986*, 120, 121; *Frolík 1988b*; *týž 1998a*; *týž 1999*; *týž 2003a*). Raně novověké nálezové situace a především zásypové vrstvy, které obsahovaly raně novověké soubory hmotné kultury, byly zachyceny při záchranných archeologických výzkumech v Jižním křídle (*Žegklitz 1989b*; *Boháčová 1991*).

Zvláštní pozornost si zaslouží archeologický výzkum Vladislavského sálu z přelomu let 2008 a 2009 podlahových a klenebních zásypů (*obr. 47*). Doposud byly zveřejněny pouze předběžné výsledky (*Frolík – Matišek 2010b*; *týž 2011*; *Beneš et al. 2012*; *Blažková – Frolík – Matišek 2016*) a jedna studie, která se pokusila zařadit raně novověké nálezy hmotné kultury do širšího sociálního kontextu (*Blažková – Matišek 2015*).

Ve druhé polovině 80. let minulého století se v několika etapách rekonstruovalo Jiřské náměstí (*Frolík 1988a*; *týž 1989*; *Boháčová – Frolík – Žegklitz 1989*; *Frolík 1991a*). Z těchto výzkumů byl z raně novověkých nálezových situací zatím detailně vyhodnocen pouze tzv. dům zbrojního písaře v severní části náměstí (*Dubská 2002*; *týž 2003*; *Blažková-Dubská 2007*). Záchranné archeologické výzkumy na Jiřském náměstí mimo jiné na několika místech zachytily pozůstatky dřevěného vodovodu (*obr. 48*). Zatím však nebyly nálezy vyhodnoceny. V roce 1997 byla prozkoumána západní část náměstí za závěrem svatovítské katedrály. Kromě nálezu základu románské chodby spojující svatovítský chrám a jiřskou baziliku byla objevena studna, která následně sloužila jako odpadní jímka a mimo jiné obsahovala nálezy středověkého skla (*Černá – Vepřeková – Jonášová v tisku*). Několik záchranných archeologických prací menšího rozsahu se na Jiřském náměstí uskutečnilo na přelomu tisíciletí (*Frolík 2000b*; *Frolík – Matouš 2003*).

V témže období se rozsáhlé rekonstrukce dočkaly bývalý tereziánský Ústav šlechtičen (dnes Jiřská ul. čp. 2) a východním směrem navazující Rožmberský palác. S výjimkou menších archeologicky dokumentovaných stavebních úprav z roku 1939 (*Borkovský 1941*) a stavby kolektoru na konci 80. let minulého

Obr. 51: Pražský hrad. Purkrabství. Záchranný archeologický výzkum v roce 2014 – novověká dlažba na nádvoří purkrabství. Archiv Archeologického ústavu AV ČR, Praha, v. v. i.

Fig. 51: Prague Castle. Burgraviate. Rescue archaeological excavation in 2014 – modern paving in the court of the Burgraviate. Archive of the Institute of Archaeology of the CAS, Prague, v. v. i.

století šlo o nejrozsáhlejší záchranné archeologické práce v tomto objektu. Zpracování nálezové situace má předběžný charakter (Frolík 1998b; týž 2000a; týž 2003a; týž 2003b; Blažková-Dubská – Frolík 2005). Několikaletý archeologický výzkum odhalil pozůstatky vrcholně středověké a raně novověké zástavby (obr. 49), jež předcházela výstavbě Ústavu šlechticů. Byl dokumentován zastavěný prostor, na němž byl následně postaven Rožmberský palác, a také domy, které v poslední třetině 16. století musely ustoupit rožmberské zahradě (Žegklitz 1989a).

Nejvýchodnější obytnou stavbou na jižní straně hradního ostrohu je dnes Lobkovický palác, jehož rozsáhlá rekonstrukce probíhala v několika etapách v rozmezí let 1971–1985 a při níž byly dokumentovány historické terény od raného středověku až po novověk. Nejdůležitější zjištění byla publikována (Frolík – Boháčová – Žegklitz 1988; Frolík – Chotěbor – Žegklitz 1991; Durdík – Frolík – Chotěbor 1999).

Dominantou severní poloviny východní části hradního ostrohu je bazilika sv. Jiří s bývalým klášterním komplexem. Stavební vývoj baziliky od její rekonstrukce na přelomu 19. a 20. století zpracoval architekt František Mach (Mach – Šittler 1906; tíž 1910–1912; tíž 1913). Další rozsáhlé úpravy se pak uskutečnily na přelomu 50. a 60. let minulého století. Bylo při nich kromě raně středověkých hrobů odhaleno i několik desítek raně novověkých a novověkých pohřbů (obr. 50) jak představených kláštera a řeholnic benediktinského řádu, tak laického personálu (Borkovský 1975; Blažková – Omelka – Řebounová 2015). Stavební vývoj svatojiřské baziliky nejnověji ve své disertační práci vyhodnotila Katarína Mašterová (2015). Archeologická činnost v uplynulých 90 letech výzkumu Pražského hradu probíhala i v areálu kláštera. Ve většině případů však raně novověké nálezové situace zůstaly nevyhodnoceny (Chlustiková 2013a).

V letech 2007–2008 se v několika etapách realizovaly rozsáhlé výkopové práce v souvislosti s rekonstrukcí kanalizační sítě v Jiřské ulici. Zjistilo se, že historické terény do značné míry zničily předchozí stavební zásahy (Borkovský 1959, 258). Archeologicky odhalené situace nebyly vyhodnoceny. Zatím byla publikována pouze základní zjištění (Matiásek 2009a, 47; týž 2009b; Frolík – Matiásek 2010a; Matiásek 2011b; týž 2013).

Obr. 52: Pražský hrad. Zlatá ulička. Záchranný archeologický výzkum v roce 2010 – Zlatá ulička čp. 16/IV – relikty raně novověkého interiéru domu. Archiv Archeologického ústavu AV ČR, Praha, v. v. i.

Fig. 52: Prague Castle. The Golden Lane. Rescue archaeological excavation in 2010 – Golden Lane No. 16/IV – remains of Early Modern house interior. Archive of the Institute of Archaeology of the CAS, Prague, v. v. i.

Obr. 53: Pražský hrad. Jiřská ulice. Záchranný archeologický výzkum v roce 2008 – průběh novověké kanalizace v bráně u Černé věže. Archiv Archeologického ústavu AV ČR, Praha, v. v. i.

Fig. 53: Prague Castle. St George's Street. Rescue archaeological excavation in 2008 – course of modern sewerage system in gate near Black Tower. Archive of the Institute of Archaeology of the CAS, Prague, v. v. i.

V obytné zástavbě, která tvoří severní uliční frontu Jiřské ulice, se v minulosti uskutečnilo několik menších záchranných archeologických akcí, ani ty se však nedočkaly vyhodnocení. Východní část této uliční fronty tvoří budova purkrabství. V souvislosti s adaptací objektu na Dům československé mládeže v 60. letech minulého století se zde za archeologického dohledu dělaly rozsáhlé stavební práce (*Borkovský 1959*). V roce 2014 pak byla přístavba ze 60. let odstraněna. Při této stavební úpravě a při budování nové kanalizační přípojky se konal záchranný archeologický výzkum (*obr. 51*). Zkoumaná plocha nebyla příliš rozsáhlá, přesto však byly dokumentovány pozůstatky vrcholně středověkých a raně novověkých objektů. V roce 2010 se uskutečnila celková rekonstrukce Zlaté uličky (*obr. 52*). Stavební práce se dotkly jak ulice,³⁹ tak interiéru jednotlivých domků při severní hradbě (*Matiášek 2011a; týž 2011c*).

V důsledku několika menších stavebních zásahů byla prozkoumána nejvýchodnější část Pražského hradu, konkrétně Černá věž (*obr. 53*) a Opyš (*Frolík 1991b; Matiášek 2009c; týž 2010, 140–144*). Již dříve, ve druhé polovině 50. let 20. století, zde větší plošný odkryv provedl Ivan Borkovský (*Borkovský 1959, 274–293, 303, 304, 315, 321*). Nejnovější archeologický výzkum se v těchto místech konal v roce 2006. Byly dokumentovány pozůstatky pozdně středověkého až raně novověkého opevnění, včetně základů barbakánu (*obr. 54; Matiášek 2010, 147–149, obr. 11*).

Pro poznání raně novověkého Pražského hradu jsou důležité i archeologické výzkumy v zahradě Na Valech. Soubory hmotné kultury obsahují především sekundárně uložené předměty (*Boháčová 1988a; táž 1989a; Frolík 1991c; týž 1993b; týž 1998c*). Často však to jsou importované výrobky, které dokreslují kontakty obyvatel Pražského hradu se zahraničím.

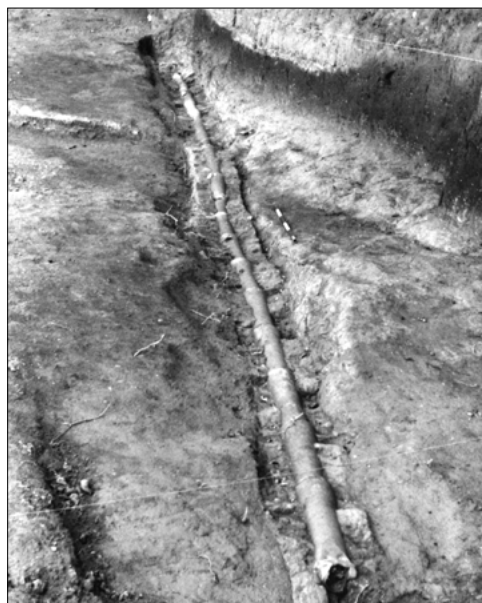
Při popisu raně novověkého Pražského hradu nelze opomenout jeho severní předpolí, i když archeologicky je prozkoumána pouze malá část. Nejlépe probádaná je tzv. Lumbeho zahrada, kde bylo v několika

³⁹ Za poskytnutí fotografií z nejnovějších záchranných archeologických výzkumů děkuji kolegovi Josefu Matiáškovii.

Obr. 54: Pražský hrad. Opyš. Záchraný archeologický výzkum v roce 2007 – relikv vchodu do raně novověké stavby s interiérovou terakotovou a exteriérovou kamennou dlažbou. Archiv Archeologického ústavu AV ČR, Praha, v. v. i.

Fig. 54: Prague Castle. Opyš. Rescue archaeological excavation in 2007 – remains of entrance to Early Modern structures with terracotta interior and exterior stone paving. Archive of the Institute of Archaeology of the CAS, Prague, v. v. i.

Obr. 55: Pražský hrad. Lumbeho zahrada. Záchraný archeologický výzkum v roce 1996 – keramický vodovod v jílovitém lůžku. Archiv Archeologického ústavu AV ČR, Praha, v. v. i., č. neg. 86 959. Foto: H. Březinová.

Fig. 55: Prague Castle. Lumbe Garden. Rescue archaeological excavation in 1996 – ceramic water supply in clay bed. Archive of the Institute of Archaeology of the CAS, Prague, v. v. i., negative No. 86959. Photo: H. Březinová.

výzkumných sezonách dokumentováno raně středověké pohřebiště (Frolík – Smetánka 2014; Frolík a kol. 2015) a několik ojedinělých pravěkých hrobů (Březinová – Kubková 1998). Pro období raného novověku je důležitý nález renesančního keramického vodovodu (obr. 55; Březinová – Kubková 1998, 254), jehož pokračování bylo dokumentováno při nejnovějším záchraném archeologickém výzkumu v Královské zahradě v roce 2016.⁴⁰ V bezprostřední blízkosti raně středověkého pohřebiště v Lumbeho zahradě se nachází budova Jízdárny. V souvislosti s její rekonstrukcí na počátku 50. let minulého století bylo dokumentováno raně středověké pohřebiště (Borkovský 1951; Tomková 2005; táž 2006, 13–77). Současně zde bylo nalezeno i 42 novověkých hrobů (obr. 56; Blažková-Dubská 2006), které je s jistotou dávkou pochybnosti možné spojit se švédskými vojáky obléhajícími Pražský hrad na konci třicetileté války (Blažková-Dubská 2005a, 405).

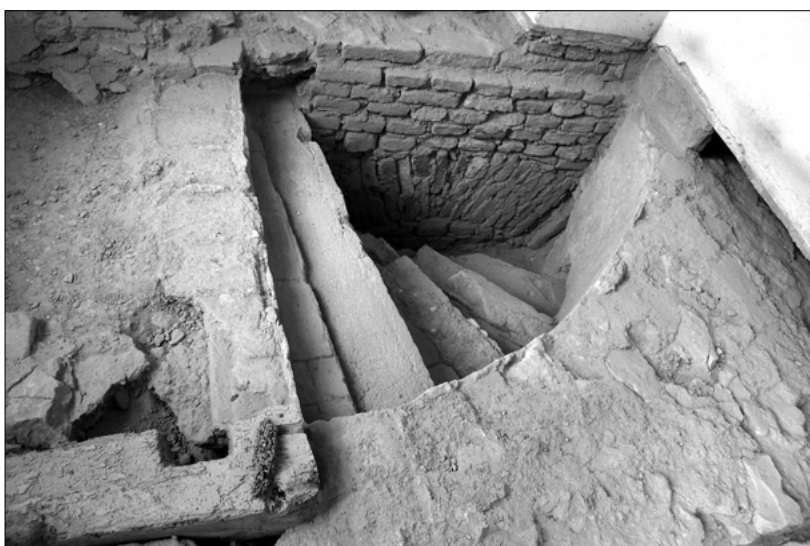
Záchrané archeologické práce se dále uskutečnily v domě lovcího čp. 55 (obr. 57) či ve Lvím dvoře čp. 51 (Frolík 1995), kde byly zachyceny četné pozůstatky raně novověkých sídelních aktivit, ale doposud nebyly vyhodnoceny. Největší plochu tzv. severního předpolí Pražského hradu zaujímá Královská zahrada, vybudovaná za vlády Ferdinanda I. Habsburského. Z archeologického hlediska je tento prostor dlouhodobě systematicky sledován (Tomková 1999). Při jakýchkoli stavebních úpravách zahrady jsou pečlivě dokumentovány nejen raně středověké nálezové situace, ale nejsou opomíjeny ani stopy po úpravách zahrady z raného novověku až novověku (Chlustiková 2013b). Na konci 80. let minulého století se snížil zásyp valu Prašného mostu přibližně o 5,0 m, a to včetně koruny původních zděných mostních pilířů. Při těchto stavebních úpravách byly dokumentovány pozůstatky původní vstupní mostní brány postavené v letech 1535–1536 (Boháčová 1989b). V roce 2001 byl proražen průchod valem Prašného mostu (obr. 58), který spojuje Pražský hrad se severním předpolím. Původní most vystavěný na zděných pilířích byl postaven v souvislosti se zřízením Královské zahrady v letech 1534–1536. Při záchraném archeologickém výzkumu byl jeden z původních mostních pilířů dokumentován a vrstvy, které tvoří těleso valu, popsány (Blažková-Dubská 2005b; Blažková 2013b).

⁴⁰ Keramický vodovod stejné konstrukce byl dokumentován v roce 2015 při záchraném archeologickém výzkumu na Pohořelci čp. 112 (Blažková 2015b, 103, 118).

Obr. 56: Pražský hrad. Jízdárna. Záchranný archeologický výzkum v letech 1951–1952. Západní konec zahrady, pohled od východu. Archiv Archeologického ústavu AV ČR, Praha, v. v. i., č. neg. 7 775.

Fig. 56: Prague Castle. Riding school. Rescue archaeological excavation in 1951–1952. Western end of garden, view from east. Archive of the Institute of Archaeology of the CAS, Prague, v. v. i., negative No. 7775.

Obr. 57: Pražský hrad. Dům nejvyššího lovcího. Záchranný archeologický výzkum v roce 2009 – zaniklé renesanční šnekové schodiště. Archiv Archeologického ústavu AV ČR, Praha, v. v. i.

Fig. 57: Prague Castle. House of the Master of the Hunt. Rescue archaeological excavation in 2009 – defunct Renaissance spiral staircase. Archive of the Institute of Archaeology of the CAS, Prague, v. v. i.

Při studiu raně novověkého období na Pražském hradě byla z archeologického pohledu věnována pozornost především nálezům hmotné kultury, konkrétně keramickým souborům z odpadních jímek, díky nimž byla definována základní vývojová škála keramiky v Praze (Blažková – Žegklitz 2016) a v Čechách (Blažková 2013a). Také první rozsáhlejší studie, které se věnovaly renesančnímu sklu, vycházely z nálezů z odpadních jímek na Pražském hradě (Drahotová – Žegklitzová-Veselá 2003; Veselá 2003; Veselá-Žegklitzová 2009). Analýze hmotné kultury se věnovala i studie z domu zbrojního písaře (Blažková-Dubská 2007) či vyhodnocení nálezů terakot z Lobkovického paláce (Durdík – Frolík – Chotěbor 1999). Předběžné výsledky představuje studie zpracovaná na základě vyhodnocení makrozbytkových nálezů ze zásypu podlah Vladislavského sálu (Beneš et al. 2012).

Raně novověký archeologický výzkum na Pražském hradě má v současnosti téměř výlučně charakter záchranného archeologického výzkumu, přesto však je z metodického hlediska přínosný pro celou archeologickou obec. Byli to právě někdejší pracovníci archeologického výzkumu Pražského hradu – Zdeněk Smetánka a Jaromír Žegklitz, kteří se na počátku 80. let minulého století podíleli na vytvoření pracovní skupiny archeologů cíleně se věnující problematice novověké archeologie. Pracovní skupina pro postmedievální archeologii se od skupiny středověké osamostatnila v roce 1987, v níž od roku 1982 spolupůsobila. Vyústěním společné snahy se v roce 1990 stalo vydání sborníku pod záštitou Archeologického ústavu AV ČR v Praze, který se věnuje archeologii novověkého období – *Studies in Post-Medieval Archeology 1* (Krajič 2007, 58) a v němž byla zveřejněna definice postmedievální archeologie a stanovena základní odborná témata (Smetánka – Žegklitz 1989, 728; tíž 1990, 7).

Obr. 58: Pražský hrad. Jelení příkop. Záchraný archeologický výzkum v roce 2001 – ražba tunelu valem Prašného mostu. Archiv Archeologického ústavu AV ČR, Praha, v. v. i., č. neg. 5 738. Foto: K. Tomková.

Fig. 58: Prague Castle. Stag Moat. Rescue archaeological excavation in 2001 – excavation of tunnel near Powder Bridge rampart. Archive of the Institute of Archaeology of the CAS, Prague, v. v. i., negative No. 5738. Photo: K. Tomková.

Obr. 59: Pražský hrad. Katedrála sv. Víta. Průzkum královské hrobky v roce 2005 – vrtání otvoru pro digitální videokameru v dlažbě katedrály. Archiv Archeologického ústavu AV ČR, Praha, v. v. i.

Fig. 59: : Prague Castle. St Vitus Cathedral. Survey of Royal Tomb in 2005 – drilling of hole for a digital camera in cathedral tiling. Archive of the Institute of Archaeology of the CAS, Prague, v. v. i.

Obr. 60: Loretánská ulice čp. 108, Praha 1 – Hradčany. Záchraný archeologický výzkum v roce 2013, sonda 88 – dokumentace klenby po odstranění klenebního zásypu. Archiv Archeologického ústavu AV ČR, Praha, v. v. i. Foto: G. Blažková.

Fig. 60: Loretańska Street No. 108, Prague 1 – Hradčany. Rescue archaeological excavation in 2013, trench 88 – documentation of vault after removal of fill. Archive of the Institute of Archaeology of the CAS, Prague, v. v. i. Photo: G. Blažková.

Metodický přínos výzkumu Pražského hradu pro způsob archeologické práce je možné doložit na několika konkrétních příkladech. Nejde vždy primárně o studium raně novověkých nálezových situací, metodické postupy vytvořené pro starší historická období se následně uplatnily i v raně novověké archeologii, jak dokládá např. průzkum královské hrobky v katedrále sv. Víta, archeologický průzkum klenebních zásypů ve Vladislavském sále či metodický přístup k atlasu Pražského hradu.

Na přelomu tisíciletí byla poprvé publikována kresba chóru katedrály sv. Víta, která znázorňovala do té doby neznámý dutý prostor (*Vlček 2000a; Vlček 2000b*), snad hrobku. Pod vedením Jany Maříkové-Kubkové bylo na archeologickém pracovišti Pražský hrad zahájeno studium archivních pramenů, na které navázala série měření nedestruktivními metodami (*Mrlina – Křivánek – Majer 2005*). Po těchto přípravných pracích se v roce 2005 přistoupi k další etapě ověření existence královské hrobky. Průzkum byl proveden pomocí vrtu (obr. 59), do něhož byla následně spuštěna digitální videokamera umístěná na robotické teleskopické ruce. Pro zaměření objeveného dutého prostoru byla použita kombinace polární metody s využitím laserové techniky a průsekové fotogrammetrie (*Maříková-Kubková et al. 2005*). Z metodického hlediska šlo o jeden z prvních, ne-li v Čechách vůbec první tímto způsobem realizovaný badatelský výzkum.⁴¹

Dalším důležitým archeologickým výzkumem realizovaným na Pražském hradě byl z pohledu metodického vedení průzkum podlahových a klenebních zásypů ve Starém paláci, konkrétně ve Vladislavském sále. Suché a klimaticky stabilní prostředí ukázalo, že tento druh zásypů uchovává nálezy z organických materiálů, především z papíru. Neméně cenným objevem jsou v porovnání s jiným nálezovým prostředím několikanásobně četnější počty rostlinných makrozbytků. Tyto informace získané při záchranném archeologickém výzkumu ve Vladislavském sále významnou měrou přispěly k tomu, že se postupně prosazuje archeologická sondáž do klenebních zásypů renesančních domů (obr. 60).⁴² Klenební zásypy tak začíná archeologická obec považovat za plnohodnotný archeologický terén.

Metodický postup Archeologického atlasu Pražského hradu, který je postaven na vynesení všech konstrukčních relikvií na dané lokalitě archeologickým výzkumem dokumentovaných, zahrnuje nejen raně novověké období existence Pražského hradu. Tímto způsobem byla zatím zpracována pouze malá část Pražského hradu, a to katedrála sv. Víta s přilehlou Vikářskou ulicí (*Maříková-Kubková – Herichová 2009*). Předpokládá se, že stejným způsobem bude v následujících letech publikován celý areál Pražského hradu.

1.3. ARCHAEOLOGICAL SOURCES FOR THE STUDY ABOUT THE EARLY MODERN PERIOD AT PRAGUE CASTLE

The earliest archaeological documentation from Prague Castle comes from the 1870s. The start of archaeological investigations was related to building activity conducted in the final quarter of the nineteenth century: St Vitus Cathedral (1873 – preparatory work, completion of the cathedral 1876–1929), reconstruction of the Basilica of St George (1897–1908). Documentation of historical masonry was acquired during both construction projects. In connection with work to convert Prague Castle into the presidential residence, the State Institute of Archaeology commenced an archaeological excavation at the Castle on 2 June 1925, work that has continued uninterrupted to this day (*fig. 44*). The same attention has been paid to all historical periods, including the Early Modern and Modern periods, throughout the entire course of archaeological care. One of the largest open-area excavations on the grounds of Prague Castle was conducted at the very beginning of this work in the Third Courtyard in the second half of the 1920s and the beginning of the 1930s.

⁴¹ Za uplynulých deset let se tento pracovní postup stal zcela běžný. Firma GEO-CZ, která se podílela na realizaci průzkumu královské hrobky v katedrále sv. Víta, vyvinula moderní technologickou metodu, sestrojila speciální technické zařízení schopné provádět kvalitní vizuální průzkum a záznam obrazu, přesné mapování podzemní dutiny a odběr potřebných vzorků i při omezení daném minimální velikostí vstupního otvoru. K získání potřebných informací tak nejsou žádné stavební zásahy, např. otevírání hrodek, probourávání zdí apod., nutné. Systém průzkumu je nastaven tak, že jsou využity buď stávající přirozené otvory do podzemních objektů (např. větrací otvory, odvodňovací kanálky), nebo se dělá vrt o průměru 2,0 cm. Výsledky průzkumu přinášejí velmi podrobné informace o technickém stavu podzemních prostor, které následně využívají badatelé z oboru historických věd i majitelé a správci těchto objektů. Tyto informace (podrobné mapování dutin, o statice objektu, o zatopení nebo zatápění podzemí spodní vodou, existenci nebezpečných plísní a virů) slouží pro další plánování, jak danou památku ochránit a zabezpečit (*Thomová – Šindelář 2007; Hašek et al. 2008a; Hašek et al. 2008b; Hašek et al. 2013; Hašek – Šindelář – Unger 2013*).

⁴² Např. průzkum klenebních zásypů v renesančním domě v Loretánské ulici čp. 112, Praha 1–Hradčany (*Blažková 2013c; táž 2014*).

The layout and level of evaluation of individual Early Modern period assemblages is inconsistent with the scope of the archaeologically investigated area of Prague Castle. Only details have been published thus far; these are either related to a find location or a specific artefact(s) of material culture. As there is currently no list of archaeologically investigated areas of the Castle, the ensuing text offers an overview of the investigated spaces, including bibliographical references.

The definition of the actual western border of the Castle is problematic. The prevailing opinion until recently was that the Castle and Hradčany had been separated until about the middle of the seventeenth century by a natural formation - the 'Hradčany Ravine' (Blažková *et al.* 2015, 32, 33). However, later additional information has led scholars to believe that the formation dividing the Castle and Hradčany was in fact manmade and that the work apparently dates to the High Middle Ages. This terrain anomaly has been archaeologically investigated twice: in its northern part by the Archbishop's Palace (Herichová 1998, 256; Boháčová – Herichová 2008, obr. 24), and on the southern part of the square (Blažková 2011b, obr. 16).

The least archaeologically investigated area is the Castle's First Courtyard. The Early Modern find context from the neighbouring Fourth Courtyard has not been evaluated (Vochozková 1995), and from the perspective of this period the situation in the Second Courtyard isn't much better. Archaeological investigations at the early medieval Church of the Virgin Mary and its surrounding area (Frolík 2015; Maříková-Kubková – Herichová 2015), and Holy Cross Chapel (Frolíková 2011; Frolíková-Kaliszová – Matišek 2011; 2012), identified Early Modern period contexts; to date these have only been published in preliminary form. An archaeological excavation in the southwest corner of the Second Courtyard conducted in the 1950s uncovered the remains of stone buildings, the precise date of which remains undetermined. Large-scale renovations and reconstruction were conducted in the 1980s and early 1990s in the Multipurpose Hall (Tomková 1989; Boháčová 1996), the Foundry Yard (Žegklitz – Boháčová – Frolík 1988) and the Paint Shop (Frolík 1988c). However, the primary focus of attention during these excavations thus far has been on early medieval contexts.

Written sources (*Pasport SÚPRMO 1970*) and historical planning documentation (*fig. 37*) capture relatively intricate late medieval to Early Modern residential building work on the east side of the Romanesque walls at the site of today's Central Wing (*fig. 45*). Two waste pits (1680 and R) and the remnants of a stone wall (wall O) without a precise dating were discovered here during an archaeological excavation in the second half of the 1920s and the beginning of the 1930s. Two other Early Modern period waste pits were found in Vikářská St. Numerous archaeological excavations were conducted in various parts of Vikářská St. An evaluation of the building history of Vikářská St from the Early Middle Ages to the Early Modern period was published in the first volume of the Archaeological Atlas of Prague Castle (Maříková-Kubková – Herichová 2009, 79–82). Archaeological work conducted in connection with reconstruction of the Third Courtyard in the 1920s also included the area in the immediate vicinity of the cathedral. During this construction work, a total of five waste pits were documented in close proximity to the southern area of the cathedral ranging in age from late medieval to Baroque. Like the waste pits (1680, R, S, and in house No. 37/IV) mentioned above, pits A, B and C to the west of the cathedral and in Vikářská St were first processed as part of a dissertation (Blažková 2011a), subsequently published in separate studies (Blažková-Dubská 2009; Blažková – Frolík – Žegklitzová 2010; 2012; Blažková 2015a; Blažková – Matišek 2016) and finally comprehensively published in a catalogue (Blažková – Vepřeková 2015).

Situations from the oldest standing building at Prague Castle, the Old Provost Residence, await evaluation. A rescue archaeological excavation was first conducted at the site in the second half of the 1920s (Fiala 1925, 429–432). Additional rescue archaeological work conducted in the 1980s uncovered the early medieval development phase of the house and find contexts from the High and Final Middle Ages, and the Early Modern period (*fig. 46*). Later find situations have been published thus far only in an informative manner (Boháčová *et al.* 1986, 120, 121; Frolík 1988b, 1998a, 1999, 2003a).

The archaeological excavation conducted in the floor and vault fills (*fig. 47*) of Vladislav Hall merits attention. Only preliminary results (Frolík – Matišek 2010b; 2011; Beněš *et al.* 2012; Blažková – Frolík – Matišek 2016) have been released to date and one published study attempted to place the Early Modern finds of material culture in the broader social context (Blažková – Matišek 2015).

The reconstruction of Jiřské square was conducted in several phases in the second half of the 1980s (Frolík 1988a; 1989; Boháčová – Frolík – Žegklitz 1989; Frolík 1991a). However, the only Early Modern find situation evaluated in detail thus far involved the 'House of the Armoury Scribe' (Dubská 2002; 2003; Blažková-Dubská 2007). The remains of a wooden water (*fig. 48*) duct were captured in several places by the rescue archaeological excavations of Jiřské square. The Theresian Institute of Noblewomen (today Jiřská St No. 2) and the Rosenberg Palace on the east were reconstructed at the turn of the millennium. An archaeological excavation lasting several years uncovered the remains of high medieval and Early

Modern development preceding the construction of the Institute of Noblewomen (fig. 49). The processing of the find situation has a preliminary character (Frolík 1998b; 2000a; 2003a; 2003b; Blažková-Dubská – Frolík 2005). The easternmost residential building on the south side of the Castle promontory today is the Lobkowitz Palace. During the reconstruction of the palace, the historical terrain from the Early Middle Ages to the Modern period was documented (Frolík – Boháčová – Žegklitz 1988; Frolík – Chotěbor – Žegklitz 1991; Durdík – Frolík – Chotěbor 1999). The dominant feature of the northern half of the eastern part of the Castle is the Basilica of St George with the former convent complex. The building history of the Basilica of St George was documented at the turn of the twentieth century (Mach – Šittler 1906; 1910–1912; 1913). Additional reconstruction work performed in the late 1950s and early 1960s uncovered early medieval graves and several dozen Early Modern and Modern period burials (fig. 50; Borkovský 1975; Blažková – Omelka – Řebounová 2015).

Although digging work was conducted in Jiřská St in 2007 and 2008 (fig. 51), the archaeologically uncovered situations were not evaluated and only basic findings have been published thus far (Matiášek 2009a, 47; 2009b; Frolík – Matiášek 2010a; Matiášek 2011b; 2013). In 2010, an overall reconstruction was conducted in the Golden Lane (fig. 52), including the interiors of individual houses along the northern Castle walls (Matiášek 2011a; 2011c). The easternmost part of Prague Castle, the Black Tower (fig. 53) and the hill named ‘Opyš’ were investigated during several smaller construction projects (Frolík 1991b; Matiášek 2009c; 2010, 140–144). I. Borkovský conducted a larger open excavation (Borkovský 1959, 274–293, 303, 304, 315, 321). The most recent archaeological excavation documented the remains of the late medieval to Early Modern period fortifications, including the foundations of the barbican (fig. 54; Matiášek 2010, 147–149, obr. 11). Archaeological excavations in the ‘Na valech’ garden are important for learning about Early Modern Prague Castle. The assemblages of material culture primarily contain secondarily deposited artefacts (Boháčová 1988a; 1989a; Frolík 1991c; 1993b; 1998c). Nevertheless, they are often imported items that document contacts between Prague Castle residents and foreign lands.

A description of Early Modern Prague Castle should include its northern foregrounds, despite the fact that only a small part of this area has been investigated archaeologically. Best known thus far is Lumbe Garden, where work over several excavation seasons documented an early medieval cemetery (Frolík – Smetánka 2014; Frolík a kol. 2015) and a small number of prehistoric graves (Březinová – Kubková 1998). An important find for the Early Modern period is a Renaissance ceramic water duct (fig. 55; Březinová – Kubková 1998, 254), the continuation of which was documented in the Royal Garden in 2016. Documented in the immediate vicinity of the early medieval cemetery (Borkovský 1951; Tomková 2005; 2006, 13–77) in Lumbe Garden by the Riding School building was another early medieval cemetery. This cemetery also contained 42 Modern period graves (fig. 56; Blažková-Dubská 2005a; 2006). The Royal Garden occupies the largest part of the ‘northern foregrounds’ of Prague Castle. The remains of the original entrance bridge gate from 1535–1536 were documented at the end of the 1980s (Boháčová 1989b). A passageway was dug through the Powder Bridge embankment in 2001 (fig. 58; Blažková-Dubská 2005b; Blažková 2013b).

From an archaeological perspective, the study of the Early Modern period at Prague Castle focussed primarily on finds of material culture, specifically pottery assemblages from waste pits that were used to define the basic development sequence of pottery in Prague (Blažková – Žegklitz 2016) and Bohemia (Blažková 2013a). Similarly, the first larger study devoted to Renaissance glass was based on finds from waste pits at Prague Castle (Drahotová – Žegklitzová-Veselá 2003; Veselá 2003; Veselá-Žegklitzová 2009).

The archaeological excavation of Early Modern Prague Castle has been entirely development-led, and the methodological contribution of the research of the Castle to archaeological work in general can be documented using several specific examples, e.g. the investigation of the Royal Tomb in St Vitus Cathedral (fig. 59; Maříková-Kubková et al. 2005), the archaeological investigation of the vault renaissance fill (fig. 60; Beneš et al. 2012) and the methodological approach in the creation of the archaeological atlas of Prague Castle (Maříková-Kubková – Herichová 2009).

2. RANĚ NOVOVĚKÉ ODPADNÍ JÍMKY NA PRAŽSKÉM HRADĚ ANALÝZA NÁLEZOVÝCH SOUBORŮ

Gabriela Blažková

2.1. NÁLEZOVÉ PROSTŘEDÍ

Likvidace odpadů dodnes patří k tíživým problémům každodenního života a nebylo tomu jinak ani ve středověku či raném novověku. Jedním ze základních nařízení středověkých měst, která se ovšem často nedodržovala, bylo, že se fekálie mají vybírat a odvážet dříve, než aby „z jámy přetékal“; latríny se musí kopat alespoň půldruhého lokte od zdi a vyzdít na dvě cihly, „by se žádná nečistota do domu sousedova netáhla“ (*Winter 1890*, 407). Ještě v 16. století nebylo výjimkou, že lidé „chodili na dvůr i v zimě anebo konali své potřeby do nádob, které vylévali do žlabů nebo přímo z oken do dvora či ulice“ (*Winter 1892*, 179). Někdy jeden právek sloužil obyvatelům dvou i tří domů (*Winter 1890*, 409).

Jako odpadní jímky se označují zahlužené objekty, které byly určeny k ukládání fekálií. Z archeologické praxe jsou známy dvě kategorie odpadních jímek, buď vznikly z bývalých studní, jež pozbyly svoji původní funkci, nebo šlo o záměrně budované odpadní objekty. Cíleně stavěné odpadní jímky mají nejčastěji podobu hloubené šachty čtyřúhelníkového, méně často kruhového půdorysu. Z hlediska konstrukce se v českém prostředí nevyvinul žádný všeobecně používaný typ, a tak jsou známy objekty bez vnitřní konstrukce, vydržené nebo vyzděné (*Široký 2000*, 371). Konstrukční podoba odpadních jímek⁴³ tak byla do značné míry určena především přírodními podmínkami daného místa. Privátní odpadní objekty se často stávaly plánovanou součástí domovní zástavby. Secesy a jímky se umísťovaly do zadních částí parcel, u vyspělejších typů domů do interiérů jejich zadních traktů a obvykle byly provozovány z přízemí. Od raného novověku se využíval i způsob, že odpadní těleso částečně zasahovalo do interiéru domu i mimo něj. Jímka se tedy používala jak z interiéru přízemí, tak z arkýře v prvním patře⁴⁴ (*Krajíc 2009*, 296). U odpadních jímek se běžně, po zaplnění jejich obsah vybíral, aby se mohly opětovně používat. Kolikrát se tento proces opakoval, bylo značně individuální a záviselo na mnoha vnějších okolnostech. Společně s fekáliemi se často do odpadních jímek ukládal i kuchyňský a řemeslný odpad. Pokud z nějakého důvodu nebylo možné odpadní jímku používat opakovaně, vybuďovala se v její blízkosti nová. Nebylo proto výjimečné, když se jich na jedné městské parcele vyskytovalo několik (např. *Klápště 2002*; *Frolík – Musil 2010*). Opakované vybírání jímek vyvolává otázku možných reziduí dřívějších výplní, které jsou různou měrou časově vzdálené od definitivního ukončení užívání objektu (*Klápště 2002*, 9; *Cymbalak – Matějková 2012*, 70). Zkoumání zásypu odpadních jímek po přirozených vrstvách dovozuje detailně sledovat způsob jejich zaplňování. Obecně platí, že se v nich původně nacházel měkký, nezkonsolidovaný zásyp, který se postupně sesedal, takže vytvářel charakteristické zvrstvení s uloženinami, jejichž okraje vyběhají podél vnitřních stěn jímky. Měkký zásyp také bezesporu alespoň zpočátku umožňoval, že těžší předměty propadávaly do starších uloženin (*Frolík – Musil 2010*, 10).

Nejstarší odpadní jímky v Praze pocházejí z druhé poloviny 13. století. Obvykle neměly žádnou konstrukci a méně často byly vydržené. Vyzděné odpadní jímky se objevují na přelomu 14. a 15. století, jak dokládá nález z Brna–Petrova (*Procházka 2013*, 385).⁴⁵ Ty pak byly nejpoužívanější po celý raný novověk (*Široký 2000*, 388). Přesto zcela nevymizely ani odpadní jímky bez konstrukcí či vydržené,⁴⁶ jak dokládají opakovaná nařízení Šestipanského úřadu Starého i Nového Města pražského o vyzdění vydržených jímek v 16. a na počátku 17. století (*Přikrylová 1987*, 334).

⁴³ Při archeologickém výzkumu v Kanovnické ulici čp. 73 v Praze na Hradčanech lze díky nálezům záchodového prkénka v odpadní jímce předpokládat existenci dřevěné záchodové budky (*Čulíková 2008*, 230).

⁴⁴ Archeologicky byl tento objekt zdokumentován v Táboře ve Svatošově ulici čp. 308. Byla to jáma obdélného půdorysu (v koruně 240 x 260 cm, u dna 200 x 240 cm). Koruna skalnatých obvodových stěn byla opatřena čtyřmi cihlovými obloukovými pasy, na něž bylo vázáno původní cihlové zaklenuť tak, že převážná část jámy byla povrchově zakryta. Jímka zasahovala jižní polovinou do interiéru domu, kde tvořila součást poslední přízemní místnosti, zatímco severní polovina zasahovala vně obvodové stěny domu, kde se do ní odpady dostávaly pomocí dřevěného svodu (*Krajíc 2009*, 293).

⁴⁵ Výsledky staršího bádání kladly začátek užívání zděných odpadních jímek do první poloviny 15. století (*Široký 2000*, 388).

⁴⁶ Ještě na počátku 17. století neměly vlastní záchod všechny domy, z čehož pramenily časté spory sousedů ohledně údržby společných záchodů. Kdo chtěl postavit nový, musel žádat Šestipanský úřad o povolení. Nová stavba musela být vzdálena minimálně půl druhého lokte od zdi souseda a bylo povinné ji „na dvě cihly ztloušťi dobře vyzditi“ a případné škody odstranit. Často se vydávaly i příkazy, aby byly původní dřevěné záchody obezděny (*Přikrylová 1987*, 334).

Pro archeologii obecně platí, že odpadní jímky a smetištní jámy patří již od středověku k publikačně nejatraktivnějším nálezovým prostředím. Důvodů je hned několik. V prvé řadě je to skutečnost, že máme k dispozici nálezy pocházející z jasně vymezeného prostoru, na jehož zaplňování se podílela více či méně uzavřená skupina obyvatel, a proto je často možné vztáhnout nálezy hmotné kultury ke konkrétnímu sociálnímu prostředí. Současně také platí, že v ideálních případech bývá k dispozici alespoň jeden chronologický údaj, ať už *post quam* nebo *ante quam*. Další nezanedbatelnou skutečností, která přispívá k publikační popularitě odpadních jímek, je velká míra zachování nalezených předmětů. Nálezové soubory často obsahují celé nebo rekonstruovatelné předměty z různých materiálů, přičemž jednoznačně převažují keramika a sklo. Pokud se v jímce udržela dostatečná míra vlhkosti, bývají k dispozici kvalitně dochované výrobky z organických materiálů, jako je především dřevo, textil a kůže. V současné době jsou při archeologickém výzkumu samozřejmostí environmentální, palynologické, paleobotanické a osteologické analýzy, které podávají svědectví především o jídelníčku někdejších uživatelů odpadní jímky.

2.1.1. ZACHÁZENÍ S ODPADEM NA PRAŽSKÉM HRADĚ

Přestože systematický archeologický výzkum na Pražském hradě trvá bez přestávky od roku 1925, nebyla do dnešních dnů předložena ani jedna byt drobná úvaha o zacházení s odpadem z tohoto do jisté míry výjimečného sídelního prostoru. Přesný přehled odpadních jímek či pro ukládání odpadu sekundárně využívaných studní na Pražském hradě nebyl nikdy vytvořen. Počet takových objektů však v celém areálu Pražského hradu nepřesahuje dvacítku, což je vzhledem k nepřetržité délce osídlení a k počtu stálých obyvatel číslo jednoznačně nedostačující. Samozřejmě svou roli hraje i míra archeologického poznání, ale přestože zatím nebyly prozkoumány všechny prostory, lze v budoucnu jen těžko předpokládat, že by množství odpadních objektů charakteru jímky radikálně stoupl.

Za zcela výjimečné místo v rámci hradní ostrožny z hlediska počtu odpadních jímek lze považovat areál Starého probošství čp. 48/IV, ve kterém jich bylo prozkoumáno celkem sedm (pět na dvorku, včetně odpadních jímek A, B a C; dvě v interiéru budovy).⁴⁷ Touto na hradní poměry neobyčejně hustou koncentrací odpadních jímek se tak prostor jako jediný na Pražském hradě přibližuje situaci známé z běžných městských parcel (např. *Cymbalak – Matějková 2012; Frolík – Musil 2010; Klápště 2002*), a to včetně delšího chronologického období, které jejich používání pokrývá (14.–18. století). Ojedinelé množství odpadních objektů lze odůvodnit polohou budovy Starého probošství, která se nalézá v těsné blízkosti katedrály sv. Víta, tj. v samém centru III. nádvoří. Případné volné prostory pro vyhazování odpadků, ať již svahy pod Jižním hradním křídlem nebo Jeleního příkopu, byly příliš vzdálené a mladších historických období především vlivem souvislé zástavby nedostupné. Obyvatelé probošství tedy neměli jinou možnost než budovat klasické odpadní jímky, u kterých lze předpokládat, s ohledem na délku doby používání konkrétně jímky C (*Blažková – Vepřeková 2015, 493*), vícenásobné čištění.

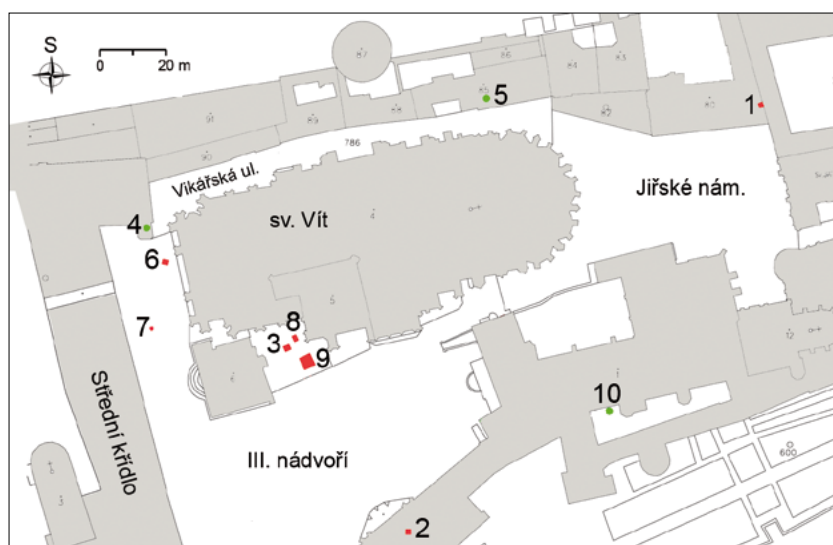
Stále však zůstává nezodpovězena otázka, kam obyvatelé Pražského hradu odpad vyváželi? Odpověď je v tomto případě jednoduchá – do příkopů. Je to dáno geomorfologickou podobou hradního ostrohu, protože jak ze severní, tak z jižní strany terén ostrožny prudce klesá buď k Malé Straně nebo do Jeleního příkopu. Historické záznamy dokazují, že nejde o pouhou domněnku. K roku 1601 se váže zápis, v němž Rudolf II. upozorňuje na zápach a hromady odpadků vyhazovaných do příkopu na jižní straně Hradu (*Fučíková 2003b, 305*). Druhá zpráva se týká provozu v domcích ve Zlaté uličce, kde navzdory předchozím zákazům obyvatelé probourávali v hradbě Jeleního příkopu okna (*Pasport SÚPRMO 1975, IV*), aby tudy mohli každodenně vylévat splašky. Ty poškozovaly hradbu natolik, že musela být v 60. letech 17. století opravena.

2.1.2. CHARAKTERISTIKA ANALYZOVANÝCH ODPADNÍCH JÍMEK

V rámci grantového projektu bylo vyhodnoceno osm renesančních a dvě barokní odpadní jímky (*obr. 61*).⁴⁸ Tato volba nebyla náhodná. Při jejich výběru byly shledány hned tři nezanedbatelné výhody. V prvé řadě to byl sám charakter nálezových souborů; v devíti případech se v terénní dokumentaci uvádí, že jde o odpadní jímku. Jeden, který se týká nálezů z prostoru šachty pro výtah u nového schodiště u archivu, popisuje situaci jako smetištní zásyp zaniklé místnosti. Druhou výhodou, proč byly tyto soubory vybrány,

⁴⁷ Všechny odpadní jímky byly zkoumány ve 20. letech minulého století. Konkrétně jsou to odpadní jímky A, B, C (publikovány *Blažková – Vepřeková 2015*), dále pak odpadní jímky D a E (*Deník 1925/II, 105, 116, 134, 137*).

⁴⁸ Nálezové okolnosti všech odpadních jímek byly popsány v textové části *Castrum Pragense 13/1 Katalog* (*Blažková – Vepřeková 2015, 15, 16*), detailněji v průvodním textu ke každé odpadní jímce.

Obr. 61: Rozmístění analyzovaných odpadních jímek do rekonstruované podoby Pražského hradu: 1 – odpadní jímka čp. 34/IV; 2 – odpadní jáma nové schody u archivu; 3 – odpadní jímka B; 4 – odpadní jímka S; 5 – odpadní jímka Vikářská ulice čp. 37/IV; 6 – odpadní jímka 1680; 7 – odpadní jímka R; 8 – odpadní jímka A, 9 – odpadní jímka C, 10 – odpadní jímka H. Červená – geodeticky zaměřené odpadní jímky; zelená – předpokládaná poloha odpadních jímek. Zaměření Geo-cz, 2016.

Fig. 61: Placement of analyzed waste pits into reconstructed appearance of Prague Castle: 1 – waste pit No. 34/IV; 2 – waste pit of new staircase by the archive; 3 – waste pit B; 4 – waste pit S; 5 – waste pit No. 37/IV Vikářská St; 6 – waste pit 1680; 7 – waste pit R; 8 – waste pit A, 9 – waste pit C, 10 – waste pit H. Red – geodetically plotted of waste pits; green – estimated position of waste pits. Survey by Geo-cz, 2016.

odpadní jímka	úprava stěn	úprava dna	tvar	rozměry	hloubka
čp. 34	zděná – kameny + cihly	zahlobeno do podloží, skála	obdélný	vnější délka 190 cm	?
B	zděná, východní stěnu tvoří zaniklá bazilika sv. Víta	zahlobeno do podloží	obdélný	?	2 m
S	?	?	?	?	?
Vikářská čp. 37/IV	zděná	?	?	?	?
R	?	zděná – zlomky cihel + malta	lichoběžník	delší strany 105 + 70 cm; kratší 65 + 70 cm	?
1680	zděná – 2 stěny kameny + cihly, 2 stěny cihly; omítnuté stěny	zahlobeno do podloží	čtvercový, zaoblené rohy	143 x 171 cm	> 150 cm
C	zděná, západní stěnu tvoří zaniklá bazilika sv. Víta	vrstva cihel	obdélník	310 x 270 cm	105 cm
A	zděná z cihel, přizděna k jižní zdi jižního křídla transeptu	alespoň z části vyloženo cihlami	přibližně čtverec	Délka strany cca 1,0 m	?
H	?	?	?	?	?

Tab. 1: Přehled analyzovaných odpadních jímek.

Tab. 1: Overview of analysed waste pits.

je poměrně malý prostor, na kterém byly objeveny – III. nádvoří, Vikářská ulice a Jiřské náměstí – ve vnitřním areálu renesančního Pražského hradu. A konečně třetím hlediskem byl předpoklad, že mezi časovým zařazením jednotlivých souborů je zřetelná posloupnost s určitou fází časového překryvu. Tato skutečnost je ideální pro nastínění relativního chronologického vývoje určitých keramických a skleněných tvarů.

Vzájemné porovnání všech odpadních souborů však není snadné (*tab. 1*). Na samém počátku je nutné z přehledu vynechat jímku S, neboť o podobě její rekonstrukce se žádné informace nedochovaly. Jisté otazníky vyvstávají i v souvislosti s jímku C, především pro její poměrně velké rozměry 310 x 270 cm, jejíž dno tvořila cihlová podlaha (zaniklé románské baziliky sv. Víta?). Horní část zásypu je popsána jako stavební odpad s kusy mazanice ze shořelé podlahy a s cihlovými dlaždicemi, zatímco dolní část tvořily vrstvy „*jímkového charakteru*“ v podobě řídké, mazlavé, nevábně vonící hlíny (*Deník 1925/II, 101*). Vzhledem ke konstrukci by mohlo jít o místo, kam se odpad ukládal dlouhodobě.

U čtyř odpadních jímek terénní dokumentace uvádí, že měly na maltu z kamenů a cihel vyzděné stěny. Odpadní jímka A měla východní stěnu vyzděnou z cihel. U odpadní jímkou 1680 byly dvě ze stěn vyzděné čistě cihlami a zbývající dvě kombinací cihel a kamenů. U odpadní jímkou R podoba úpravy zdí sice není známa, ale vzhledem k tomu, že měla pomoci zlomků cihel a malty upravené dno, lze předpokládat, že i její stěny byly vyzděné. Vzhledem k charakteru těchto objektů a geomorfologii hradní ostrožny není nikterak překvapivé, že všechny byly zahloubené do podloží. Celková hloubka je známa u jímkou B, dosáhla 2,0 m, u jímkou 1680 přesahovala 1,5 m a hloubka jímkou C byla přibližně 1,0 m od stávající úrovně terénu. O jednotném typu renesanční odpadní jímkou na Pražském hradě co do podoby tak nelze v žádném případě hovořit. Jímky B, C a ze sklepa čp. 34/IV měly obdélný půdorys, jímky A (délka strany cca 1,0 m) a 1680 přibližně čtvercový (143 x 171 cm) se zaoblenými rohy a konečně jímka R měla tvar lichoběžníku s delší stranou 105 cm a kratší 70 cm. Bližší charakteristika výplně jednotlivých objektů není ani v jednom případě možná.

2. EARLY MODERN WASTE PITS AT PRAGUE CASTLE AN ANALYSIS OF FIND ASSEMBLAGES

2.1. THE FIND ENVIRONMENT

One of the basic regulations of medieval towns, albeit often disregarded, was that faeces had to be collected and removed before they ‘*ran from the pit*’; latrines were to have been dug at least one and a half cubits from the wall and lined with two rows of bricks ‘*so that no impurities would seep into the neighbouring house*’ (*Winter 1890, 407*). It was still common in the 16th century for people to ‘*go into the courtyard, even in the winter, to relieve themselves in vessels, which they then dumped into the gutter, or directly from the window into the courtyard or street*’ (*Winter 1892, 179*). One privy would sometimes serve the residents of two or three houses (*Winter 1890, 409*).

Sunken features, intended for the storage of faeces, are labelled as waste pits. Two categories of waste pits are known in archaeology: those created in former wells that no longer served their original function, and intentionally built waste pits, which often appear as sunken shafts with a square or (less often) round ground plan. From a construction perspective, no standard type was developed in Bohemia. Pits without an interior construction are known, as are wood-lined and masonry-lined variants (*Široký 2000, 371*). The structural appearance of waste pits was determined to a certain extent by the natural conditions of the given location. Waste pits and pits were located in the rear parts of parcels, in the rear tracts of later types of houses, and were typically operated from the ground floor. In the case of waste pits, their contents were typically removed when filled so that they could be used again. The number of times this process was repeated varied and depended on many exterior circumstances. The repeated emptying of waste pits raises the issue of possible residue from early fills distant in varying degrees from the definitive conclusion and abandonment of the feature. Kitchen and craft waste was also deposited along with faeces in waste pits (*Klápště 2002, 9; Cymbalak – Matějková 2012, 70; Frolík – Musil 2010, 10*).

The oldest waste pits were built in Prague in the second half of the 13th century. Most often these were waste pits without a lining structure, less frequently waste pits with wooden lining. Brick- and stone-lined pits appear from turn of the 15th century (*Procházka 2013, 385*) and become the most commonly used type throughout the entire Early Modern period (*Široký 2000, 388*). Nevertheless, waste pits without a lining structure or those lined with wood did not disappear entirely, as can be seen in the repeated orders from the authorities Six-Lord Office of Prague Old and New Town on brick or stone lining of wood-lined pits

in the 16th century and at the beginning of the 17th century. At the beginning of the 17th century many houses still did not have their own privies, a situation that caused frequent conflicts between neighbours over the maintenance of common facilities (*Příkrylová 1987*, 334).

2.1.1. THE HANDLING OF WASTE AT PRAGUE CASTLE

Although archaeological excavations have been ongoing without interruption at Prague Castle since 1925, to this date not a single work has been produced on the handling of waste at this exclusive location. A precise inventory of waste pits or wells used secondarily for storing waste at Prague Castle has never been compiled. However, the number of features of this type on the grounds of Prague Castle does not exceed twenty. Due to the unbroken duration of settlement and the number of permanent residents, this number is clearly insufficient. The level of archaeological knowledge obviously plays a role, but despite the fact that not all spaces have been studied, a massive growth of waste features can hardly be expected on the grounds of the Castle in the future.

From the perspective of the number of waste pits, the area of the Old Provost Residence at No. 48/IV can be regarded as an exceptional space on the Castle promontory; a total of seven waste pits (5 in the courtyard, including B and C; 2 in the building interior) were investigated at the site. This unusually dense concentration of waste pits is the only space at Prague Castle to come close to situations known from common urban parcels (e.g. *Cymbalak – Matějková 2012*; *Frolík – Musil 2010*; *Klápště 2002*), including the longer chronological period which their use covers (14th to 18th centuries). This concentration of waste pits can be explained by the location of the Old Provost Residence in the very centre of the Third Courtyard, i.e. too distant (and above all inaccessible due to continuous buildings) from free spaces for dumping waste – either on the slope below the Castle's South Wing or in Stage Moat.

This naturally raises the question: where exactly did the residents of Prague Castle dispose of their waste? The answer lies in the specific geomorphological form of the Castle promontory. The terrain on the north side drops steeply into the Deer Moat, on the south side toward the Lesser Town. Historical records offer proof that this is no mere conjecture. In the first of these from 1601, Rudolph II refers to the smell and piles of waste thrown into the moat on the south side of Prague Castle (*Fučíková 2003*, 305). The second report concerns the houses in the Golden Lane: despite prior bans, residents knocked openings in the Castle walls, through which sewage was thrown down into the Deer Moat on a daily basis; this damaged the walls to such an extent that they had to be repaired in the 1660s (*Pasport SÚPRMO 1975*, IV).

2.1.2. FEATURES OF ANALYSED WASTE PITS

As part of the grant project, a total of eight Renaissance waste pits and two Baroque waste pits were evaluated (*fig. 61*; published *Blažková – Vepřeková 2015*). The choice of the eight find assemblages was not random. Three advantages were found in their selection. The first was the actual nature of the find assemblages; in seven of the cases documentation stated that they were waste pits, and one record in the case of finds from the space for elevator shafts by the New Staircase at the archive describes the find situation as rubbish backfill from a defunct room. The second advantage is the relatively small space in which all were found on the inner grounds of the Renaissance Prague Castle – Third Courtyard, Vikářská St, St Georges square. And, finally, the third perspective was the hypothesis that there is a distinct chronological succession between the individual assemblages, with a certain overlapping. This circumstance is ideal for outlining the relative chronology of the development of certain pottery and glass forms.

Nevertheless, a comparison of all of the waste pit assemblages is not simple (*tab. 1*). At the very outset it is necessary to omit waste pit S from the overview, as no information on its construction has been preserved. Given the dimensions of waste pit C (310 by 270 cm) and its brick bottom, it can be assumed that it was a place where waste was stored for a long period of time and then repeatedly emptied. The terrain documentation indicates that four waste pits had masonry walls of stone and brick with mortar. The eastern wall of waste pit A was lined with bricks. Two of the walls of waste pit 1680 were lined exclusively with bricks, the other two with a combination of bricks and stones. Although the appearance of the wall of waste pit R is not known, the fact that the bottom was lined with fragments of bricks and mortar suggests that the walls were also masonry. All of the waste pits were dug into the subsoil, and the overall depth is known for waste pits B (c. 2 m), 1680 (c. 1.5 m) and C (c. 1 m from the current terrain level). Waste pits B, C and the one from the cellar of house No. 34/IV had a rectangular ground plan, while waste pits A (side length c. 1.0 m) and 1680 were roughly square (143 by 171 cm) with rounded corners. Waste pit R was trapezoidal with a longer side of 105 cm and a shorter side of 70 cm. A more detailed description of the backfill of individual features isn't possible for any of the waste pits.

2.2. METODA ZPRACOVÁNÍ RANĚ NOVOVĚKÝCH NÁLEZOVÝCH SOUBORŮ

Pro zpracování souborů hmotné kultury je možné zvolit některý z archeologických deskripčních systémů.⁴⁹ Volba způsobu popisu je do značné míry závislá na fyzickém stavu nálezového souboru, a to především na míře zachování jednotlivých keramických zlomků. Keramické nálezy se v současnosti hodnotí pomocí tzv. *keramických tříd*, které jsou definovány na základě makroskopicky postižitelných vlastností keramiky a použité technologie výroby a výpalu (*Vařeka 1998*, 124; *Procházka – Peška 2007*). Modifikovaným přístupem, který se postupně generuje z detailního členění na keramické třídy, jsou tzv. *keramické skupiny*, jež jsou definovány mnohem obecněji (např. *Fryer – Selley 1998*; *Lange 1996*; *Thompson – Grew – Schofield 1984*). *Keramické skupiny* zahrnují jednu celou skupinu keramického zboží; může jí být např. cihlově červeně pálená neglazovaná hlína bez ohledu na detailní charakteristiku jednotlivých odstínů od hnědočervené přes cihlově červenou až ke světle červené. Definice *keramických skupin* vychází z toho, že různé barevné odstíny keramického střepu jedné nádoby mohly vzniknout vlivem např. změn teplotních podmínek při výpalu keramiky, nepatrně odlišným složením keramického těsta, uložením v zemi či v důsledku procesu archeologizace. Dvě vsádky jedné hrnčířské dílny tak mohou vykazovat značné makroskopicky postižitelné odlišnosti. Druhý způsob zpracování keramických souborů vychází z morfologického přístupu, při němž se pro jednotlivé kategorie keramických tvarů definují tzv. *tvarové skupiny*. Podmínkou pro volbu této varianty je vysoká míra dochování celých nebo z podstatné části rekonstruovatelných keramických tvarů (např. *Faure-Boucharlat et al. 1996*; *Frascoli 1997*; *Klápště 2002*; *Pajer 1982*; *týž 1983*; *Scheidmantel – Schifer 2005*; *Zápotocký 1978*; *týž 1979*). Vyhodnocení celých tvarů umožňuje kombinovat poznatky o výrobní surovině a tvaru nádoby a případně zaznamenávat průběh a změny vývojových trendů keramiky. Tento pracovní přístup současně dovoluje použít i srovnávací soubory, které jsou následně využitelné i pro materiál střepový. Ani střepový keramický materiál však nevyklučuje možnost jeho kvalitního vyhodnocení.⁵⁰

Rozvoj informačních technologií se samozřejmě projevuje také v archeologii. Počítačové zpracování velkého množství dat umožňuje statistická vyhodnocení nálezoových souborů z různých úhlů pohledu. Nejdynamičtěji se rozvíjející oblastí archeologie je tvorba databází nálezů hmotné kultury. Vznikající databáze obsahují řádově tisíce jednotlivých předmětů, které jsou vázány na konkrétní lokalitu, jsou chronologicky zařazeny, jednotlivá hesla často obsahují odkazy na analogické nálezy. Jejich nedílnou součástí je pak vyobrazení předmětu. Zpřístupnění těchto databází odborné, případně široké veřejnosti významnou měrou rozšiřuje okruh jejich uživatelů a přispěvatelů *VITREA [online]*.

2.2.1. DEFINICE ZVOLENÉHO ZPŮSOBU DESKRIPCIE KERAMICKÝCH SOUBORŮ NA PRAŽSKÉM HRADĚ

Volba deskriptivního systému pro analýzu keramických nálezoových souborů z Pražského hradu byla dána v prvé řadě skutečností, že byly k dispozici řádově stovky (783 ks) celých nebo z podstatné části rekonstruovaných keramických tvarů. Za základní kritérium třídění keramických souborů tak bylo zvoleno morfologické hledisko, za další způsob výzdoby a třetím kritériem byla keramická surovina. Tato skutečnost pak umožnila sestavení vývojové řady keramiky na Pražském hradě v raném novověku (*Blažková 2013a*).

Stejně jako všechny přístupy, má práce s celými tvary, tj. *tvarovými skupinami* svoje úskalí. Za hlavní je třeba považovat samo nastavení kritérií pro vyčlenění jednotlivých tvarových skupin. Při volbě příliš detailního členění vznikne neúměrně vysoký počet skupin a podskupin, které ve finální fázi znemožní postihnout hlavní vývojové trendy. Ani v opačném případě, když jsou vydělující kritéria příliš obecná, však nelze dojít ke zdárnému výsledku. I přes ideálně zvolené vydělující parametry se nelze vyhnout ojedinelým tvarům, které do žádné z předem definovaných kategorií nezapadají. Tyto tvary se tedy vymykají běžné produkci, a to buď z hlediska své specifické funkce, dále může jít o dovezený výrobek (z jiného regionu, ze zahraničí) nebo o obojí dohromady. Právě tímto výlučným postavením na sebe tyto tvary upoutají žádoucí pozornost, kterou je třeba při vyhodnocování nálezoových souborů náležitě zohlednit.

Druhým hlediskem, podle kterého byly jednotlivé keramické nálezy z Pražského hradu hodnoceny, byla výrobní surovina a technologický postup výpalu. Pomocí makroskopicky postižitelných vlastností byly vyčleněny technologické skupiny, v jejichž rámci se sledovala barva, složení a síla střepu, technologický postup výpalu, umístění glazury (*Blažková – Vepřeková 2015*, tab. 1). Pro zjednodušení popisu byl použit čtyřmístný číselný kód, který navazuje na dřívější zpracování raně novověké keramiky z Pražského hradu (*Dubská 2002*; *Blažková-Dubská 2007*, 14; *Blažková-Dubská 2009*). V textu je sice možné se s čísly těchto technologických skupin setkat, ale v analytických částech jsou použity slovní termíny (*Blažková –*

⁴⁹ Detailní popis deskripčních systémů archeologických keramických souborů včetně příkladů (*Blažková 2013a*, 187, 188).

⁵⁰ Na základě vyhodnocení depozičních a postdepozičních procesů byla vyhodnocena středověká keramika z Českých Budějovic (*Čapek 2010*).

Vepřeková 2015, 604, 605), které nejen že jsou pro čtenáře srozumitelnější, ale především jednoznačně charakterizují výrobní surovinu. Je třeba si uvědomit, že v raném novověku se výroba keramiky rozvíjí masově,⁵¹ a tudíž není možné postihovat detailní odchylky, vzniklé na základě makroskopického pozorování.

2.2.2. DEFINICE ZVOLENÉHO ZPŮSOBU DESKRIPCIE SOUBORŮ SKLA NA PRAŽSKÉM HRADĚ

U nálezů skla, jejichž zpracování započalo ve druhé polovině 90. let minulého století,⁵² byl za hlavní kritérium popisu zvolen tvar. Nejprve byly skleněné fragmenty rozděleny na skla dutá a plochá. Pokud to bylo možné, byly jednotlivé nálezy, případně torza přiřazeny ke konkrétnímu tvaru. Tvarové určení se pak přeneslo i do identifikačního kódu daného předmětu.⁵³ Součástí inventárního čísla kódu je tedy označení jímky, specifikace skla a pořadové číslo v rámci daného tvaru. Díky tomuto rozdělení jednotlivých nálezových souborů skla bylo možné získat představu o zastoupení konkrétních tvarů. Vzhledem k počtu získaných nálezů mohly být předloženy první obecněji pojaté studie o podobě renesančního skla v českých zemích (Drahotová – Žegklitzová-Veselá 2003; Veselá 2003; Veselá-Žegklitzová 2009). Dále bylo možné určit přítomnost zahraniční produkce v hradních nálezových souborech.

2.2. THE METHOD OF PROCESSING OF EARLY MODERN FIND ASSEMBLAGES

Several different methods were used to process the pottery assemblages, with the choice of the descriptive system depending on the physical condition of the assemblage, especially on the state of preservation of the individual potsherds (Blažková 2013a, 187, 188). The pottery finds can be evaluated by means of *pottery classes* defined on the basis of the macroscopically observable qualities of the pottery, production technology and firing (Vařeka 1998, 124). A modified approach based on a detailed division into pottery classes is used to create *pottery groups* defined in a more general manner (e. g. Fryer – Selley 1998; Lange 1996; Thompson – Grew – Schofield 1984). *Pottery groups* include a whole group of pottery goods, e.g. unglazed clay fired to a brick-red colour, regardless of a detailed description of individual colour shades. Various potsherd shades could have resulted, for example, from changes in temperatures during the firing of pottery, slight differences in ceramic fabric composition, deposition in the ground, or as a result of the archaeologisation process. Two batches at a single pottery workshop could therefore show significant macroscopically observable differences. The second method for processing pottery assemblages is based on a morphological approach that attempts to define *formal groups* for individual categories of pottery forms. The use of this method of processing pottery assemblages requires a high degree of preservation of intact vessels or those that can be substantially reconstructed (e. g. Faure-Boucharlat et al. 1996; Frascoli 1997; Klápště 2002; Pajer 1982; Pajer 1983; Scheidmantel – Schifer 2005; Zápotocký 1978; Zápotocký 1979). The evaluation of entire forms makes it possible to combine information on the production raw material and the form of the vessel, and perhaps to record the course and changes of pottery development trends. This working approach also provides comparative assemblages that are subsequently even utilisable for potsherd material.

2.2.1. A DEFINITION OF THE CHOSEN METHOD FOR THE DESCRIPTION OF POTTERY ASSEMBLAGES AT PRAGUE CASTLE

The choice of a descriptive system for the analysis of pottery assemblages from Prague Castle was informed by the fact that hundreds of intact or significantly reconstructable pottery forms were available (783 vessels). The morphological perspective was therefore selected as the basic criterion for classifying the pottery assemblages. In second place was the method of decoration, while the third criterion was ceramic fabric.

⁵¹ O masové výrobě hrnčířského zboží nepřímo svědčí i jeho nízká cena. Hrnčířské zboží se při prodeji v Praze počítalo na vozy – to znamená, že se dováželo a následně prodávalo velké množství. Počátkem 17. století se jeden vůz keramiky v Praze prodával za 7–10 grošů českých. To, že se ceny obyčejné hrnčiny pohybovaly na velmi nízké úrovni, dokládají i nepatrné celní poplatky, které se vybíraly při průvozu městskými branami nebo na mostě. Clo se neplatilo podle množství nebo druhu dovážené hrnčiny, ale počtu koní táhnoucích náklad. Na Karlově mostě to v roce 1590 byly tři krejčary z každého koně a k tomu čtyři kusy nádobí, zatím co z vozu o dvou koních s dřevěným nádobím se vybíralo 24, o třech koních 36 krejcarů (Žegklitz 1982, 182).

⁵² Analýzu souboru skla provedla za podpory grantu GA AV r. č. A8002304 Jana Vepřeková (Žegklitzová). Nepublikovaná zpráva je uložena v Archeologickém ústavu AV ČR, Praha, v. v. i., na pracovišti Pražský hrad (Frolík – Žegklitzová 2005).

⁵³ Ploché – ps, duté – ds, atypické sklo – AS, tzn. část zpravidla hutně zdobeného předmětu, u kterého nelze stanovit tvar; tvarové označení: OS – okenní sklo, Z – zrcadlo, P – pohár, Č – číše, K – konvice, M – mísa, D – džbán, L – láhev, VA – varia, tzn. předměty příkladně žertovné, N – neidentifikovatelné předměty.

This situation made it possible to establish the developmental sequence of pottery at Prague Castle during the Early Modern period (*Blažková 2013a*).

2.2.2. A DEFINITION OF THE CHOSEN METHOD FOR THE DESCRIPTION OF GLASS ASSEMBLAGES AT PRAGUE CASTLE

In the processing of glass finds, work that commenced in the second half of the 1990s, form was chosen as the main criterion (*Blažková – Vepřeková 2015, 11*). Glass fragments were divided into hollow glass and flat glass. Where possible, individual finds were classified under a specific shape and the formal identification was then transferred to the identification code of the given item. The inventory number includes the waste pit label, a specification of the glass and the serial number within the given type.